

VUOROVAIKUTUSSUHTEEN JÄNNITTEET TODISTAJUUDEN PROSESSISSA

Teemu Kulmakorpi

Puheviestinnän pro gradu –tutkielma

Syksy 2016

Tampereen yliopisto

Viestinnän, median ja teatterin yksikkö

Yksikkö – School VIESTINNÄN, MEDIAN JA TEATTERIN YKSIKKÖ	
Tekijä – Author TEEMU KULMAKORPI	
Työn nimi – Title Vuorovaikutussuhteen jännitteet todistajuuden prosessissa	
Oppiaine – Subject Puheviestintä	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Marraskuu 2016	Sivumäärä – Number of pages 54 sivua + 2 liitesivua
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkimuksessa tarkasteltiin vuorovaikutussuhteen jännitteitä todistajuuden prosessissa. Tavoitteena oli selvittää, mitä jännitteitä suhteessa on, ja miten nämä jännitteet luovat merkityksiä todistajan ja oikeusinstituution välisessä suhteessa. Jännitteitä tarkasteltiin todistajien haastatteluissa.</p> <p>Tutkimus oli luonteeltaan laadullinen, ja aineisto koostui 31 todistajan teemahaastattelusta todistajuuden prosessiin liittyen. Haastateltavat valikoituivat satunnaisesti, ja haastateltavat olivat olleet todistamassa käräjä- tai hovioikeudessa. Aineisto kerättiin yhteistyöprojektin yhteydessä Vaasan hovioikeuden kanssa, ja kerättyä valmista aineistoa hyödynnettiin tässä pro gradu –tutkielmassa.</p> <p>Aineistoon sovellettiin kontrapunktista analyysia jännitteiden löytämiseksi. Löydetyt alkuteemat muodostivat todistajuuden vierauden ja arkisuuden, oikeuden ja teatterin, kliinisuuden ja inhimillisyyden sekä oikeuden systeemiluonteen ja oikeuden sosiaalisen luonteen jänniteparit.</p> <p>Jänniteparit kuvasivat jännitteisyyttä, jota esiintyi todistajan ja oikeusinstituution välisessä suhteessa. Jännitteisyyttä syntyi todistajan kohdatessa institutionaalisen oikeusjärjestelmän ja sen arkipäiväisestä viestinnästä poikkeavat normit ja konventiot. Todistajan kaksijakoinen rooli osana oikeusjärjestelmän pyrkimyksiä ja toisaalta tilanteessa vuorovaikuttavana yksilönä aiheutti myös jännitteisyyttä suhteessa.</p>	
Asiasanat – Keywords todistaja, todistaminen, institutionaalinen vuorovaikutus, oikeussaliviestintä, puheviestintä	
Säilytyspaikka – Depository Tampereen yliopisto	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 AIKAISEMPI TUTKIMUS	6
2.1 Pääkäsittelyn ja todistelun eteneminen	6
2.2 Oikeussali viestintäympäristönä	8
2.3. Professionaaliset vuorovaikutussuhteet	8
2.4 Institutionaalinen vuorovaikutus	11
2.5 Todistajankuulustelu dialogina	12
2.6 Relationaalinen dialektiikka.....	14
3 TUTKIMUSONGELMA JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	16
4 MENETELMÄT	17
4.1 Aineisto	17
4.3 Kontrapunktinen analyysi	19
4.4 Kontrapunktisen analyysin vaiheet ja toteutus.....	21
5 TULOKSET.....	24
5.1 Todistajuuden vieraus ja todistajuuden arkisuus	25
5.2 Oikeus ja teatteri	30
5.3 Kliinisyys ja inhimillisyys	31
5.4 Oikeuden systeemiluonne ja oikeuden sosiaalinen luonne	39
6 POHDINTA	42
6.1 Tulosten arviointi	43
6.2 Tutkimuksen arviointi	48
6.3 Jatkotutkimus	51

7 KIRJALLISUUS	53
LITTEET.....	55

1 JOHDANTO

Todistajalla on tärkeä rooli suomalaisessa oikeusjärjestelmässä. Todistajaa kuulustelemalla pyritään selvittämään juttuun liittyviä tosiasioita, joiden mukaan lopullinen ratkaisu tehdään. Oikeuden päätökset ovat riippuvaisia näytettävissä olevista faktoista, joten todistajien kertomukset ja todistajankuulustelu ovat olennainen osa suomalaista oikeudenkäyntiprosessia.

Todistajankuulustelussa todistaja pyydetään istuntosaliin, kun on hänen vuoronsa todistaa. Todistajien kertomusten riippumattomuuden varmistamiseksi todistajat kutsutaan saliin yksitellen, ja heidän on poistuttava salista oman osuutensa tehtyään. Astuttuaan saliin todistaja antaa vakuutuksen (Oikeudenkäymiskaari (viitataan jatkossa OK) 17:44). Tämä on rituaali, jossa todistaja vannoo kertovansa totuuden oikeuden edessä. Tämän jälkeen eri osapuolet kuulustelevat todistajaa pyrkien saamaan selville juttuun liittyviä faktoja ja omaa asiaansa auttavia havaintoja (OK 17:1).

Todistajan rooli osana oikeudenkäyntiä on sikäli erityinen, että todistaja on usein ulkopuolinen itse asiaan liittyen. Todistamaan saattaa päätyä esimerkiksi rikoksen silminnäkijä, poliisi tai asiantuntijatodistaja kuten esimerkiksi rakennusmestari tai verotarkastaja. Todistamaan saattaa siis päätyä kuka tahansa, ja kaikilla todistamaan kutsutuilla on lain asettama velvollisuus saapua oikeuteen (OK 17:9).

Oikeudenkäyntiprosessi muuttui kokonaan suulliseksi Suomessa riita-asioiden osalta vuonna 1993 ja rikosasioiden osalta vuonna 1997. Suullisen oikeudenkäynnin tavoitteena on, että maallikkokin pystyisi seuraamaan prosessin etenemistä ja ymmärtämään päätökseen vaikuttavat seikat.

Oikeudenkäyntiprosessin suulliseksi muuttumisen myötä on puheviestinnän tutkimus löytänyt tiensä suomalaisiin oikeussaleihin. Luonteeltaan oikeussaliviestintä on institutionaalista ja tiukasti kontekstiinsa sidottuna, mikä erottaa sen spontaaneista puheviestintätilanteista (Välikoski 2004, 167–168).

Tämä tutkimus keskittyy tutkimaan jännitteitä todistajan ja oikeudellisten toimijoiden välisissä vuorovaikutussuhteissa. Tutkimuksen aineisto on kerätty todistajia haastattelemalla, joten jännitteitä etsitään todistajien kuvausten ja kertomusten kautta. Tutkimus pyrkii tulkinnallisin ottein jännitteitä tarkastelemalla luomaan kuvaa siitä, millainen vuorovaikutussuhde todistajan ja oikeudellisten

toimijoiden välille muodostuu todistajuuden prosessin aikana. Tutkimuksen päämääränä on painottaa suhdenäkökulmaa todistajuuden prosessin viestinnällisessä luonteessa.

2 AIKAISEMPI TUTKIMUS

2.1 Pääkäsittelyn ja todistelun eteneminen

Todistajan todistusprosessin voidaan katsoa alkavan siitä, kun hän saa kutsun tulla todistamaan. Tässä tutkimuksessa viitataan tästä hetkestä alkavaan vuorovaikutussuhteeseen todistajuuden prosessina. Tämän tutkimuksen puitteissa prosessi katsotaan päättyneeksi todistelun jälkeen todistajan poistuessa salista. Todistajan kutsumisesta huolehtii pääsääntöisesti tuomioistuin (OK 17:26). Kutsu lähetetään todistajille henkilökohtaisesti postitse. Kun todistaja on kutsuttu oikeuteen, hänen on saavuttava paikalle uhkasakon nojalla. Kutsussa ilmoitetaan päivämäärä, kellonaika sekä missä istunto pidetään. (OK 17:44).

Todistaja voi päätyä todistamaan joko rikos- riitajutussa. Rikosjutuissa istutuskäsittely alkaa syyttäjän esittäessä rangaistusvaatimuksen sekä ne asianomistajan eli rikoksen uhrin vahingonkorvausvaatimukset, jotka hän on ottanut ajaakseen. Syyttäjän jälkeen asianomistaja esittää vahingonkorvausvaatimuksensa. Hän voi yhtyä syyttäjän vaatimukseen tai vaatia muuta rangaistusta. Syyttäjän ja asianomistajan esitettyä vaatimuksensa on vastaajan eli rikoksesta syytetyn vuoro ilmoittaa, pitääkö hän esitettyjä vaatimuksia oikeina vai väärinä. Tämän jälkeen syyttäjä ja asianomistaja perustelevat vaatimuksensa, jonka jälkeen vastaaja ottaa kantaa näiden näkemyksiin. Asianomistajaa ja vastaajaa voidaan kuulla todistelutarkoituksessa, jonka jälkeen kuullaan paikalle kutsutut varsinaiset todistajat ja käydään läpi kirjalliset todisteet. Kaikki todisteet, joihin halutaan vedota, on käytävä läpi pääkäsittelyssä, vaikka ne olisivatkin jo esitutkintapöytäkirjassa merkittyinä. Todistelun jälkeen esitetään loppupuheenvuorot, joissa asianomistajat, syyttäjä ja vastaaja esittävät näkemyksensä siitä, onko syyte näytetty toteen. Loppupuheenvuorojen jälkeen oikeus antaa ratkaisun suullisesti heti istunnossa tai myöhemmin kirjallisena. (www.oikeus.fi, 2014).

Riitajutut etenevät periaatteessa samalla kaavalla kuin rikosjutut, mutta riitajutuissa ei käsitellä syytettä vaan riidan osapuolten välisiä erimielisyyksiä. Riitajutun pääkäsittely aloitetaan esittämällä yhteenveto siitä, mihin asian valmistelussa on päädytty sekä osapuolten vaatimuksista (OK 6:2). Tämän jälkeen osapuolet perustelevat kantansa, kutsuvat paikalle todistajia ja esittävät loppulausuntonsa. Itse todistelu etenee samalla tavalla sekä rikos- että riitajutuissa.

Todisteluvaiheessa todistajat kutsutaan sisään yksi kerrallaan sen jälkeen, kun asianomistajaa ja vastaajaa on kuultu todistelutarkoituksessa. Todistajat kuulustellaan kukin erikseen, ellei heitä erityisestä syystä ole perusteltua kuulla vastakkain. Todistelu alkaa puheenjohtajan varmistuessa todistajan henkilöllisyyden ja mahdolliset esteet todistamiselle (OK 17:28). Ennen varsinaista todistamista todistaja antaa valan, jossa hän vakuuttaa puhuvansa totta (OK 17:29). Todistajan kuulustelun aloittaa se osapuoli, joka on nimennyt todistajan (OK 17:33). Tätä vaihetta todistelussa kutsutaan pääkuulusteluksi. Pääkuulustelussa todistajan nimennyt osapuoli kysyy kysymyksiä, joiden avulla se pyrkii saamaan edustamaansa näkökantaa tukevaa tietoa. Todistaja pyritään saamaan vastaamaan vapaan kerronnan mukaisesti kysytyyn kysymykseen. Tällä pyritään saamaan totuus selville todistajaa johdattelematta (Bygglin ym. 2008, 30). Kysymykset eivät saa olla johdattelevia eli sellaisia, että ne muotonsa tai esittämistapansa puolesta johtavat tietynlaiseen vastaukseen (OK 17:33).

Pääkuulustelun jälkeen seuraa vastakuulustelu, jossa toinen osapuoli pääsee kuulustelemaan todistajaa. Vastakuulustelun tehtävänä on selvittää todistajan kertomuksen luotettavuus, todistuksen todistusarvo sekä selvittää tietoja, jotka eivät ole käyneet ilmi pääkuulustelussa (Bygglin ym 2008, 31). Vastakuulustelussa on luvallista kysyä ns. johdattelevia kysymyksiä siinä tapauksessa, että niiden tehtävänä on selvittää, kuinka hyvin todistajan kertomus vastaa tapahtumien todellista kulkua (OK 17:33).

Vastakuulustelun jälkeen alkaa täydentävä kuulustelu, jossa tarkennetaan todistajan esittämän kertomuksen yksityiskohtia ja tarkennetaan mahdollisia epäloogisuuksia (Bygglin ym. 2008, 32). Täydentävän kuulustelun aloittaa todistajan nimennyt osapuoli. Täydentävässä kuulustelussa ei pyritä enää laajamittaiseen todisteluun, vaan sillä on nimensä mukaisesti täydentävä ja selventävä funktio (Bygglin ym. 2008, 32).

Todistelu päättyy, kun kumpikin osapuoli on saanut esitettyä todistajalle haluamansa kysymykset. Ennen poistumistaan salista todistaja saa esittää korvausvaatimuksen hänelle todistelusta aiheutuneista kustannuksista (OK 17:40). Todistajan tehtävä on ohi ja hän saa poistua istuntopaikalta, kun puheenjohtaja antaa siihen luvan.

2.2 Oikeussali viestintäympäristönä

Oikeussali on viestintäympäristönä jokseenkin poikkeuksellinen ns. spontaaneihin viestintätilanteisiin verrattuna. Eroja oikeussaliviestinnässä spontaaniin viestintään nähden voidaan löytää viestijöiden välisissä suhteissa, tilan ja ajan käytössä sekä viestinnän tavoitteissa.

Luoteeltaan oikeussaliviestintä on tehtäväkeskeistä, ja viestinnän tavoitteena on selvittää käsillä oleva ongelma ja ristiriitatilanne (Välikoski 2004, 144). Välikosken (2004, 174) mukaan eräs tapa käsitellä viestintää oikeussalissa onkin nähdä tilanne tehtäväkeskeisen ja ongelmaa ratkaisemaan pyrkivänä ryhmän toimintana. Viestintätilanteen vahva tehtäväkeskeisyys on ehkäpä tärkein oikeussaliviestintää määrittävä tekijä, joka vaikuttaa viestijöiden välisiin suhteisiin ja vuorovaikutuksen muotoihin. Tehtäväkeskeisyyden voidaan nähdä ilmenevän esimerkiksi todistajankuulustelun pyrkimyksenä mahdollisimman tehokkaaseen tiedon saamiseen todistajalta (Gnisci & Bakerman 2007, 252).

Tämän tutkimuksen puitteissa keskiössä ovat vuorovaikutus ja viestintäsuhteet oikeussalissa todistajan ja oikeudellisten toimijoiden välillä. Puheviestinnässä vuorovaikutuksella tarkoitetaan viestintäprosessin havainnollistamaa toimijoiden välistä kanssakäymistä (Välikoski & Ala-Kortesmaa 2014, 193). Vuorovaikutuksessa keskenään olevat toimijat reagoivat toistensa viesteihin ja muuttavat viestintäkäyttäytymistään. Esimerkiksi todistajankuulustelussa vuorovaikutus ilmenee todistajan vastatessa hänelle esitettyihin kysymyksiin ja kysyjän muuttaessa viestintäänsä vastaamaan kuulustelun etenemistä ja todistajan vastauksia. Viestintäsuhde rakentuu vuorovaikutuksessa, ja sitä ylläpidetään ja rakennetaan toimijoiden välisessä viestinnässä (Välikoski & Ala-Kortesmaa 2014, 2014).

Viestijöiden väliset suhteet oikeussalissa ovat muodollisia, etäisiä ja asymmetrisiä (Ala-Kortesmaa 2015, 33) ja mekaanisia (Välikoski 2004, 117), julkisia sekä institutionaalisia (Välikoski & Ala-Kortesmaa 2014, 194). Toiminta istunnon aikana on tarkkaan säädeltyä ja etenee ennalta sovitun kaavan mukaan. Viestinnälle yleisesti tyypillinen suhdekomponentti jää oikeussaliviestinnässä

huomattavan vähälle huomiolle (Ala-Kortesmaa 2015, 33), eikä viestijöiden välille muodostu läheisiä suhteita (Välikoski 2004, 172). Oikeudellisten toimijoiden muodollinen esiintyminen ja viestintä alleviivaavat heidän ammatillista rooliaan viestintätilanteessa, ja tilanteen yleisellä muodollisuudella ja viestijöiden välisten suhteiden etäisyydellä pyritään varmistamaan asian tasapuolinen käsittely. Oikeussaliviestintä poikkeaa suhteiden laadussa ns. spontaanista viestinnästä niin merkittävästi, että henkilökohtaisille ja yksityisille viestintäsuhteille tyypilliset ominaisuudet eivät usein sellaisinaan päde oikeussaliviestinnässä (Välikoski 2004, 173).

Oikeussali on viestintäympäristönä asymmetrinen, ja eri osapuolilla on epätasaiset mahdollisuudet vaikuttaa viestintätilanteen kulkuun (Välikoski 2004, 172). Asymmetrisyys oikeussaliviestinnässä näyttäytyy esimerkiksi puheenjohtajan asemassa, sillä hän on vastuussa istunnon johtamisesta ja oikeudenkäynnin etenemisestä, ja ainoastaan hänellä on valta jakaa puheenvuoroja ja näin ollen rytmittää salissa tapahtuvaa viestintää. Todistajankuulustelussa asymmetrisyyden on nähty ilmenevän esimerkiksi asianajajien taipumuksessa keskeyttää todistajien puheenvuoroja (Gnisci & Bakerman 2007, 239). Roolit salissa ovat yleisestikin tarkkaan määritetyt, ja valta vaikuttaa viestinnän kulkuun salissa on epätasaisesti jakautunutta. Asymmetrisyys on tyypillinen piirre professionaalille viestinnälle (Linell 1998, 74).

Oikeussali on fyysisenä tilana pelkistetty, ja esimerkiksi pöytien ja tuolien asettelu on jokaisessa oikeussalissa samankaltainen tehden tilasta ”persoonattoman”. Pelkistetty ja normien mukainen ympäristö tukee viestintätilanteen abstraktia ja tehtäväkeskeistä luonnetta (Välikoski 2004, 174). Oikeussalissa rajattua on paitsi käytössä oleva tila, niin myös aika (Välikoski 2004, 134). Eri osioihin on käsittelyssä varattu oma aikansa, ja käsittely kokonaisuudessaan pyritään hoitamaan kohtuullisessa ajassa. Oikeussalissa viestintä on siis vahvasti ennalta määrättyjen raamien mukaista viestintäsuhteiden, tilan ja käytettävissä olevan ajan suhteen. Oikeudenkäynnin voi väittää olevan luonteeltaan vakiinnutettu viestintätilanne (*communicative genre*). Vakiinnutetulla viestintätilanteella tarkoitetaan spesifin tilanteen tarpeisiin muodostettua vuorovaikutuksen etenemisen rakennetta (Linell 1998, 240). Kun vuorovaikutustilanne noudattaa ennalta sovittua kaavaa, helpottuu tehtäväkeskeisyyden painottaminen vuorovaikutussuhteessa. Niin sanotussa tavallisessa vuorovaikutussuhteessa osapuolet joutuvat viestiessään ottamaan huomioon elementtejä, joita vakiinnutetusta viestintätilanteesta on karsittu. Linellin (1998, 166) mukaan viestiessään puhuja joutuu ensin kiinnittämään sanoman kohteen huomion ja osoittamaan sanansa tälle sekä muotoilemaan sanomansa kontekstin huomioon ottaen ennen kuin hän pääsee viestinnällään pyrkimään haluttuun vaikutukseen. Oikeussalissa näitä elementtejä on karsittu. Oikeudenkäynnin rakenteen vuoksi osapuolille on usein selvää, kenelle puhutaan, ja

oikeussaliviestinnän konteksti ohjaa sanoman muotoa. Tarkasti määritellyn rakenteen myötä viestijät voivat keskittyä paremmin viestintänsä sisältökomponenttiin. Tämän vuoksi monet tehtäväkeskeiset ja institutionaaliset viestintätilanteet ovat vakiinnutettuja (Linell 1998, 240).

Toisaalta Baxterin (2011,15) mukaan vuorovaikutussuhde ei ole koskaan staattinen muotti tai ”laatikko”, jonka raameissa vuorovaikutus tapahtuu, vaan suhdetta luodaan, ylläpidetään ja muokataan jatkuvasti vuorovaikutuksessa. Oikeussaliviestinnän strukturoidulla rakenteella vuorovaikutusta pystytään rajaamaan, mutta vuorovaikutussuhteet salissa eivät silti ole staattisia, vaan suhde muotoutuu salissa käytävän dialogin kautta. Näin professionaalista viestintää voidaan tarkastella myös vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta.

2.3 Professionaaliset vuorovaikutussuhteet

Vuorovaikutussuhteella tarkoitetaan toimijoiden välistä viestinnän välityksellä rakentuvaa suhdetta. Vuorovaikutuksessa keskenään olevat ihmiset eivät siis ainoastaan vaihda informaatiota, vaan viestinnällä myös rakennetaan suhdetta toimijoiden välille. Suhteen rakentuminen ei välttämättä ole tietoinen prosessi, vaan pikemminkin väijäämätön ja erottamaton osa vuorovaikutusta. (Littlejohn 2011, 250–251). Useimmille tuttuja vuorovaikutussuhteen muotoja ovat läheiset ihmissuhteet, kuten esimerkiksi ystävyysuhteet ja parisuhteet. Vuorovaikutussuhteita syntyy kuitenkin myös tehtäväkeskeisissä viestintätilanteissa, vaikka suhde-elementin olemassaolo ei tehtäväkeskeisessä viestinnässä olekaan yhtä selvä kuin läheisissä ihmissuhteissa (Gerlander & Isotalus 2010, 7–8).

Professionaalilla vuorovaikutussuhteella tarkoitetaan tilannetta, jossa toisella osapuolella on asiantuntija-asema toiseen osapuoleen nähden (Gerlander & Isotalus 2010, 6). Oikeussaliviestintä on yksi hyvä esimerkki tilanteesta, jossa vallitsevat viestintäsuhteet ovat professionaalisia. Todistajankuulustelussa todistaja on yleensä maallikko, joka todistelutilanteessa on vuorovaikutussuhteessa ammattilaisten kanssa. Ammatilliset ovat usein rutinoitujia toimijoita asymmetrisissä vuorovaikutussuhteissaan, kun taas toiselle osapuolelle tällainen suhde voi näyttäytyä vieraana (Linell, 1998).

Professionaalisisä viestinnässä vuorovaikutussuhteen osapuolet näkevät suhteesta helposti vain ammattimaisen puolen, vaikka viestinnässä on läsnä myös suhde-elementti. Vaikka viestintä olisikin vahvasti tehtäväkeskeistä, niin myös viestinnän suhde-elementit vaikuttavat viestinnän ja suoritettavan tehtävän onnistumiseen (Gerlander & Isotalus, 2010, 7–8). Suhde-elementti ei tule

professionaalisissa vuorovaikutussuhteissa esiin yhtä vahvasti kuin läheisissä ihmissuhteissa, mutta suhteen laadulla on väliä viestintätavoitteiden onnistumisen kannalta myös professionaalisessa viestinnässä. Oikeussalissa tämä näkyy ammattilaisten toimissa esimerkiksi siinä, että syyttäjät pyrkivät todistajaa kuulustellessaan vähentämään tämän jännitystä viestinnällisin keinoin saadakseen kuulustelun onnistumaan mahdollisimman hyvin (Välikoski 2004, 128). Suhde-elementti tulee näkyviin oikeussaliviestinnässä myös siinä, että vaikka vuorovaikutuksen tavoite on selvästi tehtäväkeskeinen, tuovat vuorovaikutuksen osapuolet suhteeseen mukaan oman ammatti-identiteettinsä ja näkemyksensä (Chaemsaithong 2012, 467).

Professionaalisille viestintäsuhteille on ominaista, että niitä määritetään usein suhteen ulkopuolelta, kuten esimerkiksi institutionaalisilla tavoitteilla tai lainsäädännöllä siinä missä henkilökohtaiset suhteet määrittyvät pikemminkin suhteen sisällä (Gerlander 2003, 71). Esimerkiksi vuorovaikutussuhteita oikeuden istunnon aikana määrittävät institutionaalinen tehtäväkeskeisyys, formaali rakenne ja lain asettamat puitteet.

2.4 Institutionaalinen vuorovaikutus

Drew ja Heritage (1992, 3–4) määrittelevät institutionaalisen vuorovaikutustilanteen tilanteeksi, jossa osallistujien institutionaaliset tai professionaaliset roolit ovat merkittävässä roolissa vuorovaikutustilanteen etenemisen kannalta. Heidän mukaansa jaottelu institutionaalisten ja ”tavallisten” vuorovaikutustilanteiden välillä ei kuitenkaan ole mustavalkoinen, vaan vuorovaikutustilanteissa esiintyy erilaisia institutionaalisuuteen viittaavia piirteitä.

Vuorovaikutuksen tehtäväkeskeisyys on ominaista institutionaaliselle vuorovaikutukselle, ja institutionaalisessa vuorovaikutustilanteessa vähintään yhden osapuolen tavoitteet, tehtävät tai rooli liittyvät kiinteästi instituution toimintaan (Drew & Heritage 1992, 22). Vuorovaikutuksen osapuolet säätelevät viestintäänsä vastaamaan vuorovaikutustilanteen institutionaalisia tavoitteita. Esimerkiksi oikeudenistunto vuorovaikutustilanteena on tehtäväkeskeinen, ja pyrkii ratkaisemaan osapuolten välisiä ristiriitatilanteita. (Välikoski 2004, 44).

Osalle institutionaalisista vuorovaikutustilanteista on tyypillistä, että vuorovaikutus on jaettu selkeisiin puheenvuoroihin (Drew & Heritage 1992, 25). Esimerkiksi todistajankuulustelussa tämä näkyy selkeänä kysymys-vastaus –formaattina. Vuorovaikutuksen selkeä muoto tekee keskustelun

seuraamisesta helpompaa muille paikallaolijoille, mikä on tärkeää esimerkiksi oikeidenistunnon tavoitteiden kannalta (Drew 1992, 475).

Institutionaalisessa vuorovaikutuksessa vuorovaikutusta ohjailaan usein osapuolten viestinnälle asetetuilla rajoituksilla (Drew & Heritage 1992, 22). Oikeudenkäynnissä tarkasti määritellyllä ja oikeudenkäynnistä toiseen samana pysyvällä muodolla pyritään asioiden käsittelyn tasapuolisuuteen (Välikoski 2004, 44). Laki ja oikeus instituutioina vaikuttavat merkittävästi ihmisten jokapäiväiseen elämään, joten oikeudellisten toimijoiden tehtävää lain tulkitsijoina ohjataan institutionaalisten sääntöjen ja konventioiden avulla (Bhatia ym. 2012, 13). Vuorovaikutustilanteen vakiinnutettu muoto helpottaa myös keskittymistä vuorovaikutustilanteen institutionaaliseen tehtävään (Linell 1998, 240). Oikeusinstituution tapauksessa vuorovaikutukselle asetetut rajoitukset ja ennalta määritelty muoto paitsi ohjaavat keskittymistä suoritettavaan tehtävään, niin myös pyrkivät takaamaan ihmisten tasapuolisuuden lain edessä.

Vuorovaikutustilanteen institutionaalisuus vaikuttaa myös siihen, miten eri osapuolten viestintään suhtaudutaan (Drew & Heritage 1992, 24). Esimerkiksi viestinnän pidättäytyvyys ja tunteiden vähäinen näyttäminen voi olla normaalia joissakin institutionaalisissa konteksteissa, mutta näyttäytyä epäystävällisenä tai vihamielisenä arkipäiväisessä keskustelussa. Institutionaalisen vuorovaikutuksen normit ja oletukset siis poikkeavat arkipäiväisestä keskustelusta, ja viestejä tulkitaan eri lailla institutionaalisissa kontekstissa. Oikeussaliviestinnässä institutionaalisen vuorovaikutuksen muodollisuudella pyritään pitämään käsittely asiapohjaisena, vaikka tilanteessa usein käsitellään henkilökohtaisia ja tunteita herättäviä asioita (Dettenwanger 2011, 34).

2.5 Todistajankuulustelu dialogina

Todistaja on ulkopuolinen käsiteltävässä asiassa, ja hänen tehtävänsä oikeussalissa on vain todistaminen (Välikoski 2004, 128). Todistaja on salissa myös paikalla ainoastaan silloin, kun on hänen vuoronsa todistaa. Näinollen todistaja pääsee näkemään ainoastaan pienen osan koko pääkäsittelystä, ja salissa ollessaan hän on oikeudellisten toimijoiden huomion keskipisteenä.

Linell (1998, 79) kuvailee dialogia tilanteeksi, jossa osapuolet yhdessä luovat kontekstia vuorovaikutukselleen ja reagoivat muiden osapuolten toimintaan. Oikeussalissa viestintä keskittyy asian käsittelyn osapuolten eriävien perspektiivien tarkasteluun. Oikeussaliviestintää onkin luonnehdittu ”taisteluksi” siitä, kumman osapuolen näkemys asioiden todellisesta tilasta näyttäytyy

totuudenmukaisempaan (Linell, 1998, 256). Oikeudenistuntoa on kuvattu moniäänisenä areenana, jossa kilpaillaan vaikutuksesta ja kontrollista (Maryns 2013, 107). Todistajan rooli tässä viestintäympäristössä on mielenkiintoinen, sillä todistaja osallistuu ja tuo oman perspektiivinsä dialogiin ollen silti ulkopuolinen käsiteltävään asiaan nähden.

Todistajien odotuksia oikeussaliviestinnästä tutkittaessa on havaittu useiden todistajien jännittävän todisteluaan, sillä kokemus on suurimmalle osalle uusi ja arkipäiväisestä poikkeava (Välikoski 2000, 59). Monet todistajat eivät näe kuulustelua keskustelutilanteena, vaan näkevät oman roolinsa kuulusteltava tietolähteenä, ja ovat tästä syystä huolestuneita oman viestintänsä selkeydestä (Välikoski 2000, 60–61). Kuulustelun luonnetta viestintätilanteena voidaan lähestyä dialogisuuden ja monologisuuden näkökulmasta. Dialogissa merkitykset muodostuvat suhteessa toisiinsa, kun taas monologissa puolestaan sanoma muodostuu ikään kuin tyhjiössä heijastaen ainoastaan puhujan itsensä tarkoittamia merkityksiä (Linell 1998, 91). Todistajankuulustelua voidaan tarkastella kummankin näkökulman kautta. Niin kuin aiemmin mainittiin, todistajat eivät aiemmassa tutkimuksessa ole kokeneet kuulustelua keskustelutilanteena. Tätä tulosta voidaan tarkastella monologisuuden kautta, sillä vaikka kuulustelu on rakenteeltaan kysymys-vastaus – muotoinen, on kuulustelija usein etukäteen päättänyt, mitä asioita hän todistajalta haluaa kuulla, ja puhetta voisi tällä perusteella väittää monologiseksi. Tämä seikka saattaa olla myös syynä todistajien kokemuksiin vuorovaikutussuhteen laadusta. Toisaalta kuulustelu on luonteeltaan myös dialoginen, sillä kuulustelija reagoi jatkuvasti todistajan vastauksiin, ja toisaalta jatkuva vuorovaikutustilanne myös tuottaa dialogille ominaisen yhteisen historiallisen kontekstin osapuolten välille. Tämän näkökulman valossa todistajankuulustelu voidaan nähdä luonteeltaan dialogisena varsin formaalista ja säännellystä rakenteestaan huolimatta.

Todistajankuulustelu voidaan nähdä dialogina, jossa kuulustelijan ja kuulusteltavan lisäksi dialogiin osallistuvat kaikki toimijat oikeussalissa. Vaikka sanallinen viestintä tilanteessa onkin lähes kokonaan kuulustelijan ja kuulusteltavan välistä, on kuulustelussa ilmi tuleva tieto tarkoitettu kuultavaksi kaikille paikalla olijoille. Dialogisen näkökulman mukaan kaikki vuorovaikutussuhteen osapuolet vaikuttavat kontekstiin ja merkityksiin läsnäolollaan (Linell 1998, 105). Suullisessa oikeudenkäynnissä puheenvuorot eivät dialogisuuden näkökulmasta ole ainoastaan osapuolten välistä informaation vaihtamista, vaan dialogi muotoutuu myös tavoitteessa tehdä oikeus ja oikeudenmukaisuus näkyväksi. Todistajankuulustelussa dialogi rakentuu eri osapuolten pyrkiessä vuorovaikutuksen kautta vahvistamaan omia perspektiivejään totuudeksi. Todistajankuulustelun dialogi ei siis määrity ainoastaan osapuolten välisen vuorovaikutuksen kautta, vaan oikeuden päämäärät luovat reunaehdot institutionaaliselle vuorovaikutukselle.

2.6 Relationaalinen dialektiikka

Relationaalinen dialektiikka on teoria merkitysten muodostumisesta vuorovaikutuksessa toisilleen vastakkaisten jännitteiden tai diskurssien kamppailussa (Baxter, 2011, 2). Teoria pohjautuu Mikhail Bahtinin dialogismiin, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus muotoutuu toisilleen vastakkaisista näkemyksistä (Baxter 2011). Luonteeltaan teoria on vahvasti tulkinnallinen, eikä se positivististen teorioiden tapaan pyri ennustavuuteen tai todistettavuuteen, vaan pyrkii pikemminkin tarjoamaan vaihtoehtoisia näkökulmia ja tarkastelutapoja viestinnällisiin ilmiöihin sekä työkaluja ymmärtää vuorovaikutusta tavoilla, jotka ovat ns. perinteisten interpersonaalista viestintää käsittelevien teorioiden ulkopuolella. (Baxter 2011, 7, Baxter & Montgomery 1996, 6). Yksi teorian huomattavimmista eroavaisuuksista muihin nähden on se, että se siirtää yksilön pois tarkastelun keskiöstä ja kohdistaa huomion toimijoiden välillä vallitsevaan vuorovaikutussuhteeseen ja kieleen (Baxter 2011, 12). Jännitteitä on Baxterin mukaan havaittavissa lausumaketjuissa. Lausumaketjut ovat yksittäisiä lausumista (puheenvuoroista) koostuvia ryppäitä, ja yksittäiset lausumat saavat merkityksensä lausumaketjun sekä kulttuurillisen ympäristön muodostaman kontekstin kautta.

Baxterin (2011, 47) mukaan lausumaketjut muodostavat perustan kaikelle vuorovaikutukselle. Yksittäistä lausumaa tai puheenvuoroa ei relationaalisessa dialektiikassa nähdä puhujan ajatuksia, tunteita ja tarkoituksia yksi yhteen muille osapuolille välittävänä aktina, vaan merkitysten syntyminen ja viestin välittäminen lausumien avulla on aina suhteessa sekä jo menneisiin lausumiin että mahdollisesti tuleviin lausumiin sekä ympäröivään kontekstiin ja kulttuuriin. Baxter ja Montgomery (1996, 28–29) jaottelevat lausumat neljään eri ulottuvuuteen, joihin yksittäiset tarkastelun alla olevat lausumat voiva kiinnittyä. Nämä ovat nimeltään proksimaalinen jo-lausuttu (*proximal already spoken*), proksimaalinen ei-vielä lausuttu (*proximal not-yet spoken*), distaalinen jo-lausuttu (*distal already spoken*) ja distaalinen ei- vielä-lausuttu (*distal not-yet spoken*). Tässä jaottelussa proksimaalinen ja distaalinen viittavat lausumien ajalliseen suhteeseen toisiinsa nähden.

Proksimaalinen viittaa merkitysten syntymiseen ajallisesti lähellä toisiaan olevien lausumien synnyttäessä merkityksiä, esimerkiksi keskustelun loppupuolella esiintyvä lausuma saattaa saada järkeväen merkityksen ainoastaan suhteessa aiemmin keskustelussa esiintyvään lausumaan.

Lausumien distaalinen ulottuvuus puolestaan viittaa merkitysten syntymiseen lausumissa, jotka eivät ajallisesti ole lähellä toisiaan. Esimerkkinä tästä voidaan mainita merkitysten syntyminen lausumissa pitkäaikaisissa vuorovaikutussuhteissa, joissa keskustelijoiden välille on syntynyt omia

tapoja tuottaa merkityksiä. Tällöin suhteen voi ajatella muodostavan oman pienoiskulttuurinsa, jonka piirissä lausumat saavat merkityksensä. Distaalinen ulottuvuus kattaa myös koko sen viestintäkulttuurin (esimerkiksi suomalainen puhekulttuuri tai laajemmassa mittakaavassa vaikkapa länsimainen puhekulttuuri), jonka piiriin keskenään vuorovaikutuksessa olevat viestijät kuuluvat. Lausumien suhdetta voidaan myös tarkastella jo-lausuttuihin lausumiin ja ei-vielä-lausuttuihin lausumiin. Tämä jaottelu viittaa siihen, että lausumat voivat saada merkityksensä peilautuessaan joko menneisiin lausumiin lausumaketjussa tai ulottaessa merkityksensä lausumiin, jotka ovat vasta tulossa. Esimerkkinä proksimaalisesta ei-vielä-lausutusta ulottuvuudesta voisi antaa tilanteen, jossa toinen suhteen osapuoli jo omassa lausumassaan ennakoii toisen osapuolen reaktioita ulottaen näin lausuman merkityksen lausumaketjun lausumiin, jotka eivät ole vielä vuorovaikutuksessa ehtineet realisoitua. Kokonaisuudessaan tämä jaottelu siis pyrkii kuvaamaan ja erittelemään niitä tapoja, joilla yksittäiset lausumat ankkuroituvat ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen merkityksiä luodessaan (Baxter & Montgomery 1996, 29). Tämän tutkimus poikkeaa asetelmaltaan niistä ”perinteisistä” asetelmista, joihin relationaalista dialektiikkaa yleensä sovelletaan, sillä pitkäkestoisten interpersonaalisten suhteiden tarkastelun sijaan tämän tutkimuksen keskiössä ovat professionaaliset viestintäsuhteet.

Jännitteillä ei relationaalisessa dialektiikassa tarkoiteta interpersonaalisia konflikteja tai toimijoiden välisiä jännitteitä, vaan jännitteet ovat aina läsnä vuorovaikutuksessa ja tuottavat merkityksiä (Baxter & Montgomery 1996, 7). Jännitteet eivät siis sinänsä ole lataukseltaan positiivisia tai negatiivisia, vaan kaikessa vuorovaikutuksessa esiintyy jännitteitä, joiden kautta merkitykset syntyvät. Esimerkkinä jännitteistä voisi mainita esimerkiksi *autonomisuus-yhdessäolo* –jänniteparin parisuhteessa. Esimerkiksi lauseessa ”Kaipaisin omaa aikaa, mutta parisuhteeni vaatii jatkuvaa ylläpitoa ja yhdessäoloa” on havaittavissa kyseisen jänniteparin välinen ”kamppailu” (*struggle*).

Teorian mukaan merkitykset eivät synny vuorovaikutussuhteen määrittelyn asettamisessa raameissa, vaan pikemminkin vuorovaikutussuhde syntyy ja määrittyy osapuolten välisessä dialogissa. Viestintä siis teorian mukaan luo ja määrittää suhdetta, eikä vain ole passiivisesti osa sitä (Baxter 2011, 13). Baxterin (2011, 15) mukaan suhteet eivät ole staattisia ”säiliöitä”, joiden sisällä tapahtuvaa vuorovaikutusta voisi tarkastella, vaan pikemminkin tarkasteltava suhde muotoutuu ja muokkautuu jatkuvasti osapuolten välisessä vuorovaikutuksessa. Tarkastelun kohteena tulisi siis relationaalisen dialektiikan mukaan olla pikemminkin suhteet vuorovaikutuksessa kuin vuorovaikutus suhteessa (Baxter 2011, 15).

Jännitteisyys ja vastakohtien välinen dynamiikka johtaa siihen, että suhde on jatkuvassa muutostilassa, ja että siinä itsessään näkyy stabiiliuden ja muutoksen välinen jännite (Gerlander

2003, 71). Jatkuva muutostila tarkoittaa Gerlanderin mukaan sitä, että nopeastikin vaihtuvia dialektisia jännitteitä voidaan tarkastella vuorovaikutuksen kuluessa. Tämän tutkimuksen kannalta tämä merkitsee sitä, että esimerkiksi todistajan kuvailua todistajankuulustelusta voidaan tutkia mielekkäästi dialektisten jännitteiden kannalta, sillä ajallisesti varsin lyhytkestoisenkin vuorovaikutustilanteen tarkastelulla on mahdollista löytää suhteessa ilmeneviä jännitteitä.

Oikeussaliviestinnän tutkiminen on relationaalisen dialektiikan kannalta haastavaa suhteen vahvan tehtäväkeskeisyyden ja institutionaalisen luonteen vuoksi. Toisaalta lähestymistapa on perusteltu todistajuuden prosessin suhteen, sillä maallikotodistajan kohdatessa institutionaalisen ja formaalin oikeusjärjestelmän voidaan olettaa vuorovaikutussuhteesta löytyvän erilaisia jännitteitä.

3 TUTKIMUSONGELMA JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Oikeussaliviestintää voidaan tarkastella ammatillisena viestintäsuhteena, jossa eri osapuolet ovat osa merkityksiä tuottavaa dialogia. Ammatillista viestintää on lähestytty mm. vuorovaikutuksessa rakentuvien identiteettien ja ammattilaisten ja asiakkaiden tuottamien kilpailevien merkityssysteemien kannalta (Gerlander & Isotalus 2010, 5). Ammatillisen viestinnän tutkimusta on mahdollista kohdistaa aiempaa enemmän myös toimijoiden väliseen suhteeseen (Gerlander & Isotalus 2010, 12).

Viestintäsuhteiden tutkimusta ammatillisen viestinnän piirissä on tehty verrattain vähän, sillä usein viestintäsuhteista puhuttaessa niihin liitetään oletuksia suhteen lähentymisestä ja suhteen henkilökohtaisesta luonteesta. Ammatillisen viestinnän tutkimukseen voidaan soveltaa tutkimusotetta, joka käsittelee ammatillisia suhteita sellaisinaan (Gerlander & Isotalus 2010, 15).

Relationaalista dialektiikkaa on sovellettu pääasiassa henkilökohtaisen tason suhteiden tutkimukseen, mutta toisaalta kamppailevat diskurssit ovat läsnä sekä henkilökohtaisissa että ammatillisissa vuorovaikutussuhteissa (Baxter 2011, 9), joten relationaalisen dialektiikan näkökulmasta tämä jaottelu henkilökohtaisiin ja ammatillisiin suhteisiin on lähinnä keinotekoinen. Relationaalista dialektiikkaa on sovellettu ammatillisen viestinnän piirissä esimerkiksi lääkärin ja potilaan välisen vuorovaikutussuhteen jännitteitä tutkittaessa (ks. Gerlander, 2003).

Tässä tutkimuksessa sovelletaan relationaalista dialektiikkaa ammatillisen vuorovaikutussuhteen tarkasteluun todistajuuden prosessin aikana. Relationaalisia jännitteitä voidaan Gerlanderin (2003, 32–33) mukaan tarkastella erilaisissa aineistoissa, kuten yksilöhaastatteluissa, joissa suhdetason jännitteitä tarkastellaan yksilöiden kuvausten ja kertomusten kautta. Tutkimus tehdään todistajien haastatteluja analysoimalla, joten viestintäsuhdetta tutkitaan todistajien tekemien tulkintojen ja sanoitusten kautta. Tällöin tehdään tulkintoja todistajien tulkinnoista

Tutkimusongelmaksi muotoutuu täten:

Miten suhteen jännitteet todistajuuden prosessissa kuvaavat suhdetta todistajan ja oikeusinstituution välillä?

Viestintäsuhdetta lähestytään tässä tutkimuksessa relationaalisen dialektiikan näkökulmasta. Jännitepareja luokittelemalla voidaan tutkia, miten todistajien suhteelle antamat merkitykset luovat ja muokkaavat vuorovaikutussuhdetta todistajuuden prosessissa. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Mitä jännitepareja todistajien kuvailuissa on eroteltavissa?
2. Miten jännitteet tuottavat merkityksiä todistajan ja oikeusinstituution välisessä suhteessa?

4 MENETELMÄT

4.1 Aineisto

Tutkimuksessa käytetty aineisto kerättiin keväällä 2015 yhteistyöprojektina Vaasan hovioikeuden kanssa. Vaasan hovioikeus halusi olla mukana toteuttamassa tutkimusta, jonka tehtävänä oli selvittää todistajien kokemuksia todistajankuulustelusta. Tutkimuksesta oli tarkoitus erotella alustavia tuloksia esiteltäväksi Porin tuomaripäivillä syyskuussa 2015. Haastattelut toteutettiin kahden opiskelijan toimesta, joista allekirjoittanut oli toinen.

Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluin. Teemahaastattelussa haastattelu toteutetaan ennalta mietittyyn teemarunkoon (ks. liite 1) pohjautuen, ja kysymysten muoto ja järjestys voi teemahaastattelussa vaihdella (Eskola & Suoranta 2008, 86). Teemahaastattelu valikoitui aineistonkeruun menetelmäksi, sillä se mahdollisti todistajien kokemusten joustavan keräämisen. Mielenkiinto tutkimuksessa kohdistuu nimenomaan todistajien subjektiiviseen kokemukseen

todistajuuden prosessin viestinnällisestä luonteesta. Eri teemoihin keskittyvien kysymysten muoto ja järjestys oli suunniteltu keskittymään strukturoidun prosessin eri vaiheisiin, joten haastatteluissa oli piirteitä myös puolistrukturoidusta haastattelusta, jossa kysymysten muoto ja järjestys pysyy samana (Eskola & Suoranta 2008, 86).

Teemahaastattelurungossa keskityttiin kolmeen eri teemaan. Nämä teemat olivat valmistautuminen todistamiseen, kokemus todistajankuulustelusta ja kokemus todistajuudesta kokonaisuutena. Jaottelun tarkoituksena oli saada todistajat vapaasti kertomaan kokemuksistaan koko todistajuuden prosessin osalta tutkimuksen tavoitteiden mukaan.

Haastatteluja kertyi yhteensä 31 kappaletta. Haastateltavista todistajista 25 oli käräjäoikeuden todistajia ja 6 hovioikeuden. 19 todistajaa oli todistamassa rikosjutussa ja 12 riitajutussa. Haastateltavat valikoitiin Vaasan hovioikeuden piiriin kuuluvista käräjäoikeuksista pyytämällä salista poistuvia todistajia jäämään haastatteluun, joten todistajat päätyivät haastatteluun satunnaisesti eikä heillä ollut mahdollisuutta valmistautua haastattelutilanteeseen. Haastattelut suoritettiin yksin haastateltavan kanssa tarkoitukseen erikseen rauhoitetussa tilassa. Kaikki haastattelut äänitettiin ja raakalitteroitiin. Litteroitua haastatteluaineistoa kertyi yhteensä 136 sivua Times New Roman -fontilla ja rivivälillä 1.

Haastatteluaineisto on tyypillistä laadulliselle tutkimukselle (Eskola & Suoranta 2008, 85), ja myös tämä tutkimus on luonteeltaan selvästi laadullinen keskittyen yksittäisten haastateltavien kertomuksiin kokemuksistaan. Tässä tutkimuksessa tutkijan omilla tulkinnoilla ja subjektiivisella näkemyksellä on keskeinen tehtävä, mikä on myös laadulliselle tutkimusperinteelle ominaista (Eskola & Suoranta 2008, 20).

Tutkimusprosessin voidaan katsoa jakautuneen kahden rinnakkaisen prosessin lomittaiseen toteuttamiseen. Aineisto pyrittiin keräämään palvelemaan sekä Vaasan hovioikeuden kanssa tehtävää yhteistä kartoitusta että kummankin projektissa mukana olleen opiskelijan pro gradu -tutkielmaa. Haastattelurunko suunniteltiin vastaamaan pääosin yhteistyöprojektin tarpeisiin, mutta jo tässä vaiheessa prosessia opiskelijat tiedostivat, että aineisto tulee käyttöön myös pro gradu -tutkielmaan. Tutkimussuunnitelmaa tai kirjallisuuskatsausta ei vielä tässä vaiheessa ollut valmiina, ja aineiston keräämisen lähtökohtana oli koko todistajuuden prosessin kokemuksen kartoittaminen mahdollisimman monipuolisesti yhteistyöprojektia varten sekä pyrkimys kerätä aineisto, joka mahdollistaisi erilaiset lähestymistavat pro gradu -tutkielmissa.

Asetelma vaikutti siihen, miten aineistoa kerättiin ja millaiseksi aineisto muodostui juuri tämän tutkimuksen näkökulmasta. Tutkijan oma perspektiivi tutkittavaan ilmiöön ei ollut vielä

muodostunut aineiston keräämisen aikana, joten tutkijalla ei ollut haastattelutilanteessa mahdollista vaikuttaa aineiston muodostumiseen parhaiten oman tutkimuksensa tarkoituksia vastaavaksi. Aineisto siis kerättiin tämän tutkimuksen näkökulmasta katsottuna ikään kuin ”sokkona”. Tämä lähestymistapa muutti tutkimusprosessia siinä mielessä, että se toisaalta mahdollisti joitakin asioita, jotka eivät ole tavanomaiselle tutkimusprosessille tyypillisiä, ja toisaalta poissulki joitakin työkaluja, joita tutkimuskysymystensä pohjalta aineistoa keräävällä tutkijalla on käytössään.

Lopulta tutkimuksen suuntaa eniten määrittäväksi tekijäksi muodostui tutkijan halu hyödyntää käytössä olevaa aineistoa mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Todistamisen teemoihin melko strukturoidusti keskittyvä valmis aineisto olisi mahdollistanut myös keskittymisen yksittäisiin puheviestinnällisiin ilmiöihin todistajuuden prosessissa. Tutkimuksessa kuitenkin pyrittiin lähestymään aineistoa tavalla, joka mahdollistaisi koko todistajuuden prosessin käsittelyn ja kattavan aineiston hyödyntämisen, ja toisaalta toisi aiempaan analyysiin nähden erilaisen lähestymistavan aineistoon.

4.3 Kontrapunktinen analyysi

Kontrapunkti on alun perin musiikkitermi, joka tarkoittaa kahden erillisen melodian hallittua yhdistämistä (www3.siba.fi 2016). Kontrapunktinen analyysi on diskurssianalyysin muoto, jossa tekstistä pyritään tunnistamaan kamppailevia diskursseja (Baxter 2011, 152). Analysoitavalla tekstillä on merkittävä vaikutus kontrapunktisen analyysin soveltuvuuteen menetelmänä.

Kontrapunktisessa analyysissä teksti nähdään lausumaketjuna, jossa yksittäiset lausumat muodostavat merkityksiä suhteessa toisiinsa (Baxter 2011, 152). Baxter (2011) mainitsee narratiivit yhtenä kontrapunktiseen analyysiin soveltuvana tekstityyppinä. Haastattelut voidaan nähdä narratiiveina, joissa haastateltavat kysymysten avulla muodostavat tarinaa kokemastaan. Myös Hirsjärvi ja Hurme (2011, 44) mainitsevat haastattelun sopivan narratiiviseen tarkasteluun.

Hirsjärven ja Hurmeen (2011, 48) mukaan haastattelua voidaan luonnehtia kieleen perustuvaksi ihmisten väliseksi viestinnäksi, jossa vuorovaikutus koostuu sanoista ja niiden merkityksestä ja tulkinnasta. Haastattelu voidaan nähdä puheaktina, jossa haastateltava kielen avulla kuvailee ja muokkaa sosiaalista todellisuutta (Baxter 2011, 155; Hirsjärvi & Hurme 2011, 51). Haastattelussa haastateltava ja haastattelija antavat merkityksiä niille kohteille, joita haastattelu käsittelee. Tämä tutkimus keskittyy tarkastelemaan todistajan ja oikeusinstituution välistä suhdetta, joten haastattelua

käsitellään tämän tutkimuksen puitteissa aktina, jossa tämä suhde tuodaan näkyväksi puheen ja kielen keinoin. Kuvaillessaan suhdetta haastattelijalle haastateltava luo merkityksiä, joiden avulla tutkija pääsee tarkastelemaan suhteen luonnetta. Haastattelu painottaa usein distaalista-jo-puhuttua ulottuvuutta, sillä suhteen kuvailu ulkopuoliselle edellyttää merkitysten sitomista haastateltavan ja haastattelijan jakamaan yhteiseen kulttuuriseen taustaan. Tästä syystä Baxterin (2011, 156) mukaan distaalinen-jo-puhuttu ulottuvuus on relationaaliseen dialektiikkaan pohjaavan tutkimuksen piirissä ylliedustettuna, koska haastattelu on aineistonkeruumenetelmänä niin yleinen esimerkiksi tallennettuihin keskusteluihin verrattuna. Tässä tutkimuksessa keskittyminen distaaliseen-jo-puhuttuun ulottuvuuteen on kuitenkin perusteltua, sillä tarkastelun kohteena ei ole yksittäinen interpersonaalinen suhde, vaan oman erityislaatuisen pienoiskulttuurinsa piirissä muodostuva suhde.

Tavanomaisesti relationaalista dialektiikkaa ja kontrapunktista analyysia on hyödynnetty interpersonaalisten suhteiden tarkastelussa (Baxter & Montgomery 1996, 4). Analyysin kohteena toimivat tällöin esimerkiksi yksittäiset haastattelut, joissa haastateltava kuvaa suhdettaan toiseen ihmiseen. Tässä tutkimuksessa lähestymistapa on kuitenkin hieman erilainen. Haastateltavat eivät kuvaa suhdettaan yksittäiseen ihmiseen, vaan useista toimijoista ja sosiaalisista konventioista muodostuvaan instituutioon. Tutkimus ei myöskään pyri tarkastelemaan yksittäisten haastateltavien henkilökohtaista suhdetta, vaan haastateltavat nähdään suhteessa toimivina toimijoiden joukkona. Analyysissa tarkastellaan yksittäisten haastattelujen sisältämien lausumaketjujen luomia merkityksiä, mutta koko haastatteluaineistoa käsitellään myös yhtenä suurempana narratiivina, jossa joukko yksittäisiä ihmisiä antaa äänen todistajuudelle.

Kontrapunktisessa analyysissa tekstistä etsitään merkityksiä muodostavia diskursseja. Tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita diskursseista, jotka antavat merkityksiä suhteelle. Nämä diskurssit voidaan jakaa omaa identiteettiä suhteessa tarkasteleviin diskursseihin ja suhdetta määritteleviin diskursseihin (Baxter 2011, 157). Omaa identiteettiä käsittelevät diskurssit määrittelevät omaa itseä suhteen toimijana sekä omaa roolia suhteessa. Suhdetta määrittelevät diskurssit puolestaan vastaavat kysymyksiin suhteen luonteesta sekä yksittäisten toimijoiden muodostamaa kokonaisuutta, joka voidaan tiivistää suhteen muotoon. Näissä diskursseissa on havaittavissa interpersonaalinen ja sosiokulttuurallinen ulottuvuus, joissa interpersonaalinen ulottuvuus kuvaa toimijoiden omaa uniikkia historiaa ja pienoiskulttuuria ja sosiokulttuurallinen ulottuvuus kulttuurillisia kerroksia, joiden konventioihin suhde on sidoksissa (Baxter 2011, 157). Ollessaan vuorovaikutuksessa keskenään ihmiset myös vääjäämättömästi ilmentävät kulttuuria, jonka piirissä he toimivat (Baxter 2010, 49).

Martin & White (2005, Baxterin 2011, 167 mukaan) esittelevät kolme tunnistettavaa ilmaisun tapaa, joita etsimällä on mahdollista löytää tekstistä kamppailevia diskursseja. Baxterin mukaan näiden ilmaisutyylien havainnoimisen mahdollistavan myös diskurssien välisten voimasuhteiden tarkastelun, mutta tässä tutkimuksessa näitä keinoja on käytetty pääasiassa jännitteiden tunnistamiseen. Näitä kolmea tyyliä nimitetään negaatioksi (*negating*), odotustenvastaisuudeksi (*countering*) ja tasapainotteluksi (*entertaining*). Negaatiossa puhuja hylkää tai kieltää vastakkaisen diskurssin olemassaolon tai asettaa sen irrelevanttiin asemaan (Baxter 2011, 167). Jos esimerkiksi haastateltava käyttää ilmaisua ”tuttavuus ei kuulu oikeussaliin”, kieltää hän tuttavallisuuden diskurssin ja asettaa tälle vastakkaisen diskurssin valta-asemaan. Odotustenvastaisuus ilmenee puheessa haastateltavan kuvaillessa jotakin yllättäväksi, tavanomaisesta poikkeavaksi ja puhujan odotuksia rikkovaksi. Puheen ilmaisut kuten ”silti”, ”kuitenkin”, ”vaikka” tai ”mutta” ovat hyviä indikaattoreita sille, että lausuma sisältää odotustenvastaisuutta. Esimerkiksi ilmaus ”puheenjohtaja oli yllättävän ystävällinen” sisältää puhujan oletuksen siitä, millaisena hän pitää ”tavallista” puheenjohtajan toimintaa. Odotustenvastaisuus myös osoittaa, mitä diskursseja puhuja pitää valta-asemassa. Tasapainottelussa puhuja osoittaa kahden tasa-arvoisen ja keskenään nollasummassa olevan diskurssin olemassaolon. Jos puhuja esimerkiksi sanoo ”todistelutilanne voi olla jännittävä tai rutiinisuoritus”, asettaa hän nämä kaksi diskurssia keskenään tasa-arvoiseen asemaan, jotka sulkevat toisensa pois. Tasapainottelu tunnistamalla voidaan siis havaita kaksinaapaisia ja polarisoituneita diskursseja.

4.4 Kontrapunktisen analyysin vaiheet ja toteutus

Baxter (2011, 162–164) esittelee kontrapunktisen analyysin toteuttamista vaiheittain. Seuraavaksi esitellään nämä vaiheet sekä kuvaillaan, miten nämä analyysin vaiheet on toteutettu tässä tutkimuksessa.

Kontrapunktinen analyysi aloitetaan perusteellisella aineistoon tutustumisella. Baxter (2011, 162) suosittelee transkriptioiden tekemistä, mikäli materiaali on äänitettyä puhetta ja näiden transkriptioiden perusteellista lukemista, jotta tutkija saisi holistisen käsityksen käytettävissä olevasta aineistosta. Tässä tutkimuksessa käytetty aineisto äänitettiin ja raakalitteroitiin, joten koko aineisto oli analyysin aikana luettavassa muodossa. Tutkija tutustui analysoitavaan aineistoon litteroinnin jälkeen tekemällä alustavan analyysin jo ennen tämän tutkimuksen varsinaista aloittamista. Aineisto oli siis tutkijalle jo varsin tuttu ennen kontrapunktisen analyysin toteuttamista.

Ennen analyysin aloittamista aineisto luettiin vielä kokonaisuudessaan useaan kertaan läpi, jotta tutkijalla olisi hyvä käsitys aineiston muodostamasta kokonaisuudesta.

Alkuteemojen (*initial coding categories*) etsiminen tekstistä on kontrapunktisen analyysin toinen vaihe (Baxter 2011, 162). Tekstin lausumista etsitään eri kategorioihin luokiteltavia merkityksiä, jotka myöhemmin analyysissä yhdistetään teemoiksi eli diskursseiksi. Tässä tutkimuksessa käytetään termejä tema ja diskurssi rinnakkain ja toistensa synonyymeina kuitenkin viitaten teemalla erityisesti kontrapunktisessa analyysissä löydettyihin diskursseihin. Tässä vaiheessa tutkija etsii tekstistä katkelmia, joissa joko suorasti tai epäsuorasti viitataan yksilön identiteettiin suhteessa tai suhteen luonteeseen. Katkelmat voivat olla joko yksittäisiä lausumia, kokonaisia puheenvuoroja tai puheenvuorojen kokonaisuuksia. Näistä katkelmista tutkija kategorisoi ja muodostaa alkuteemoja, jotka kuvaavat jotakin yksittäistä asiaa, ilmiötä tai ulottuvuutta suhteessa. Tutkija jatkaa aineiston läpikäymistä ja kategorisoimista alkuteemoihin, kunnes saturaatiopiste on saavutettu, eikä uusia alkuteemoja enää löydy.

Tässä tutkimuksessa tutkija aloitti alkuteemojen muodostamisen lukemalla aineistoa järjestelmällisesti läpi ja tunnistamalla katkelmat, jotka sisälsivät kuvailua todistajan ja oikeuslaitoksen välisestä suhteesta. Katkelmat merkittiin tekstiin, ja aineiston järjestelmällistä läpikäymistä jatkettiin, kunnes tutkija oli mielestään löytänyt tekstistä kaikki kriteerit täyttävät lausumat. Tämän jälkeen merkattua aineistoa luettiin pyrkien samalla tunnistamaan merkatuissa lausumissa esiintyvät alkuteemat. Alkuteemoja nimettiin ja kategorisoitiin siinä järjestyksessä, jossa ne tekstissä tulivat vastaan. Aina uuden merkatun katkelman kohdalla tutkija pohti, mitä suhteen ominaisuutta kyseinen katkelma kuvaa, ja mihin alkuteemaan katkelman voisi sijoittaa. Uuden katkelman tullessa vastaan tutkija pyrki tunnistamaan kuvaillun ilmiön ja tarkasteli sen jälkeen, sopiiko katkelma jo johonkin nimettyyn alkuteemaan. Mikäli katkelma ei tutkijan mielestä sopinut mihinkään jo olemassa olevaan alkuteemaan, pyrki tutkija nimeämään katkelman osoittavan ilmiön mahdollisimman tarkasti ilmiötä kuvaavaksi. Aineiston läpikäymistä jatkettiin niin kauan, kunnes aineistokatkelmat oli jaoteltu nimettyihin alkuteemoihin, eikä uusia kategorioita enää löytynyt. Tämän analyysivaiheen jälkeen tutkija oli jaotellut tekstistä merkaamansa katkelmat yhteensä 54 eri alkuteemaan.

Kontrapunktisen analyysin kolmannessa vaiheessa tutkija alkaa yhdistellä löytämiään alkuteemoja laajemmiksi merkityskokonaisuuksiksi (Baxter 2011, 162). Tutkija tarkastelee löytämiään alkuteemoja ja pohtii, mitä merkityssystemejä löydetty alkuteemat muodostavat. Vaiheen tavoitteena on järjestää alkuteemat uudelleen niin, että ne yhdessä muodostavat laajempia teemoja tai kuten tässä tutkimuksessa nimitetään, kattoteemoja. Alkuteemoja järjestellään ja kategorisoidaan

kattoteemoiksi niin kauan, kunnes saturaatiopiste on saavutettu eikä uusia kattoteemoja enää synny. Kattoteemat voivat myös olla toisiinsa nähden alisteisia ja muodostaa monikerroksisia teemojen kokonaisuuksia. Alkuteemat voivat myös liittyä useaan eri kattoteemaan, ja jokaista alkuteemaa käsitellään koko analyysin kohteena olevan tekstikokonaisuuden valossa.

Tässä tutkimuksessa tutkija aloitti alkuteemojen järjestämisen tutustumalla nimeämiinsä alkuteemoihin ja pyrkien löytämällä yhteisiä tekijöitä nimeämistään alkuteemoista. Tutkija pohti, mitä laajempia merkityskokonaisuuksia nimetyt alkuteemat yhdessä muodostivat, ja järjesteli mielestään yhtä, laajempaa ilmiötä kuvaavat erilliset alkuteemat saman kattoteeman alle. Kategorisointia jatkettiin, kunnes tutkija oli järjestellyt kaikki alkuteemat jonkin kattoteeman alle, eikä uusia kattoteemoja enää syntynyt. Tutkija pyrki myös jo tässä vaiheessa tunnistamaan keskenään jännitteisiä kattoteemoja. Vaikka tutkija löysi alkuteemojen muodostamat keskenään jännitteiset kattoteemat, eivät kaikki näiden teemojen alle kategorisoidut alkuteemat näyttäneet keskenään jännitteisinä. Tämä seikka ei kuitenkaan suoraan tarkoita kategorisoinnin epätarkkuutta, vaan osaltaan osoittaa, kuinka monisyisesti lausumat muodostavat keskenään merkityksiä ja kietoutuvat toisiinsa.

Kontrapunktisen analyysin neljännessä vaiheessa tutkija palaa tekstikokonaisuuden pariin ja tutkii, kuvaavatko muodostetut kattoteemat tekstissä esiintyviä suhteelle annettuja merkityksiä (Baxter 2011, 163). Tämän vaiheen tehtävänä on tarkastaa, että kattoteemat vastaavat tekstissä kuvattuja ilmiöitä. Tässä tutkimuksessa tutkija kävi aineiston ja teemoihin jaotellut katkelmat kokonaisuudessaan läpi ja varmisti, että muodostetut kattoteemat vastasivat tekstissä esiintyviä merkityksiä.

Kun löydettyjä kattoteemoja on tarkasteltu koko aineiston näkökulmasta, on kontrapunktisen analyysin seuraavana vaiheena kattoteemojen nimeäminen ja käsitteellistäminen. Tutkija pyrkii nimeämään sen ilmiön, jota kattoteeman alle kategorisoidut alkuteemat kuvaavat. Baxter (2011, 164) suosittelee, että tässä vaiheessa analyysia saatuja kattoteemoja annettaisiin vertaisarvioitavaksi niiden validiteetin varmistamiseksi.

Tässä tutkimuksessa alkuteemoista muodostui yhteensä kahdeksan kattoteemaa, jotka muodostivat keskenään neljä jännitteistä paria. Nämä neljä jänniteparia nimettiin todistajuuden vierauden ja todistajuuden arkisuuden, oikeuden ja teatterin, kliinisyiden ja inhimillisyyden sekä oikeuden systeemiluonteen ja oikeuden sosiaalisen luonteen jännitteeksi. Kattoteemojen nimeämisen jälkeen aineistokatkelmat jaoteltiin omaan Word-tiedostoonsa alkuteeman mukaisen kattoteeman alle.

Vertaisarviointi tässä tutkimuksessa toteutettiin keskustelemalla jännitepareista muun tutkimusryhmän (pro gradu –seminaari) kanssa.

Kontrapunktisen analyysin viimeisessä vaiheessa tutkitaan, kamppailevatko diskurssit keskenään, ja mitkä ovat niiden keskinäiset valtasuhteet (Baxter 2011, 164). Tässä tutkimuksessa diskurssit järjestyivät jännitepareiksi jo kattoteemoja muodostettaessa, joten erillistä jännitteisyyden tarkastelua ei enää suoritettu. Diskurssien keskinäisten valtasuhteiden tarkastelu jätettiin tästä tutkimuksesta pois, sillä se ei kuulunut tämän tutkimuksen tutkimusongelman piiriin. Analyysi päätettiin keskenään jännitteisten diskurssien tunnistamiseen.

5 TULOKSET

Aineiston jakamisen teemoihin, jänniteparien tunnistamisen ja niiden yhdistelyn jälkeen suhteesta löydetty jännitteet pystyttiin esittämään neljän jänniteparin muodossa. Jännitteet suhteessa sijaitsivat henkilökohtaisissa kokemuksissa todistajien sanoittamasta viestintäsuhteen laadusta oikeudellisiin toimijoihin sekä myös suhteessa oikeuteen ja oikeudenkäyntiin järjestelmänä ja sosiaalisena konstruktiona. Jännitteet sijaitsivat siis paitsi todistajien ja oikeudellisten toimijoiden välisissä viestintäsuhteissa, myös todistajien suhteessa oikeuslaitokseen usean yksittäisen toimijan ja tekijän muodostamana systeeminä. Baxter (2011) määrittelee suhteen vastakkaisten diskurssien tai jännitteiden synnyttämiksi merkityksiksi sen sijaan, että suhde määriteltäisiin kahden tai useamman toimijan väliseksi staattiseksi tilaksi. Tässä tutkimuksessa tämä näkemys tuli esiin juuri siinä, että jännitteet eivät sijainneet ainoastaan konkreettisissa nimettävien toimijoiden välisissä viestintäsuhteissa, vaan myös viestinnän välityksellä realisoituissa todistajien suhteissa oikeuteen useamman kuin yhden toimijan muodostamana järjestelmänä.

Kattoterminä toimivan jänniteparin alle sijoittuu useita toisiinsa linkittyneitä ja lomittaisia jännitepareja. Näistä pienemmistä jännitepareista on löydettävissä yhteinen teema, joka muodostaa esitetyn ”kattojännitteen”. Esitetyt kattojännitteet ovat varsin monisyisiä, ja niiden kuvaamat laajemmat teemat selviävät parhaiten esimerkkien ja pienempien jänniteparien havainnollistamisen avulla. Kattojännitteiden nimet ovat siis lähinnä suuntaa-antavia, ja jänniteparin olemus selviää pienempiä jännitteitä tarkastelemalla.

Aineistoleikkeissä puheenvuorot on merkitty niin, että K tarkoittaa haastattelijan esittämää lausumaa ja H1, H2 jne. tarkoittavat eri haastateltavien esittämiä lausumia.

Jänniteparien havainnollistamiseen käytetyt aineistokatkkelmat pyrittiin valitsemaan siten, että niissä esiintyvä jännitteisyys on selkeästi osoitettavissa. Usein jännitteisyys lausumissa tuli ilmi haastattelun edetessä, jonka takia tulosten raportoinnissa esiintyy peräkkäin katkelmia saman haastateltavan puheesta. Analyysivaiheessa valituista katkelmista osa ilmensi vain yhtä kattoteeman alle luokiteltua alkuteemaa. Tulosten havainnollistamisessa aineistosta pyrittiin valitsemaan katkelmia, joissa jännitepari ilmenee useampien kuin yhden alkuteeman muodossa.

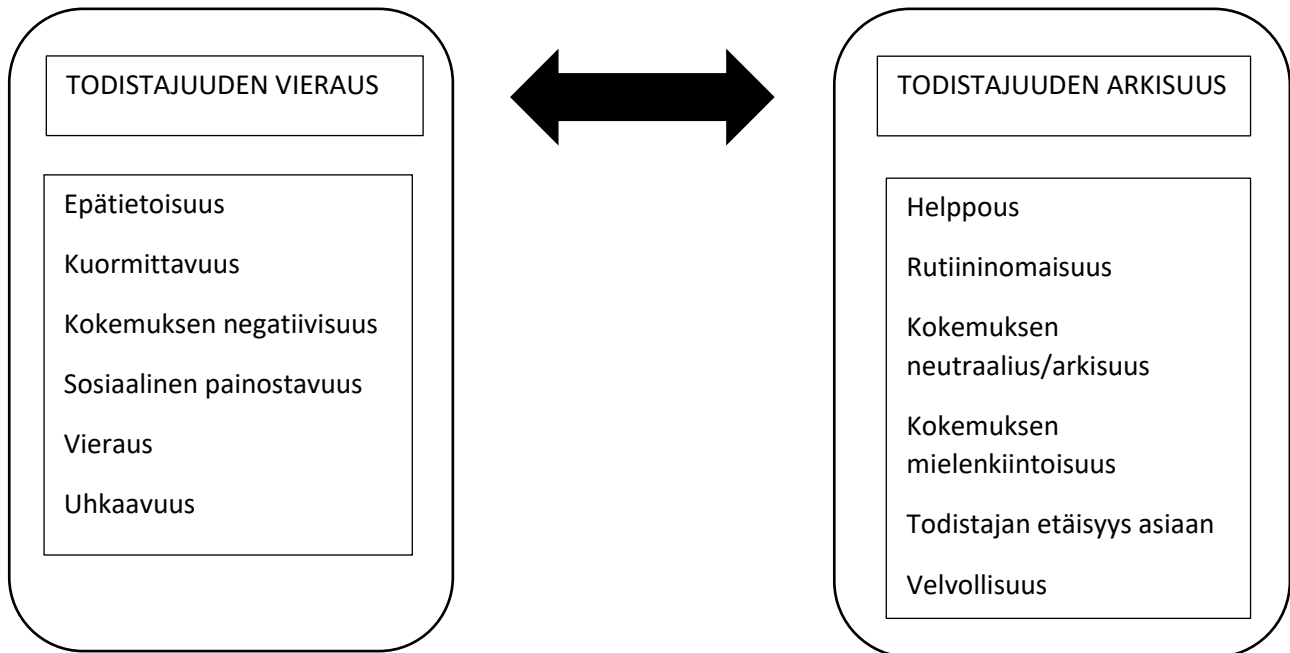
5.1 Todistajuuden vieraus ja todistajuuden arkisuus

Ensimmäisenä jänniteparina esitellään todistajuuden vieraus – todistajuuden arkisuus (KUVA 1). Todistajuuden vieraus ilmeni aineistossa useilla eri tavoilla. Vieraus ilmeni todistajien sanoittaessa suhtautumistaan, asenteitaan, tunnetilojaan ja havaintojaan todistajuudesta ja oikeudenkäyntiprosessista. Vieraus kuvastui esimerkiksi negatiivisina ennakko-odotuksina ja asenteina, kokemuksina prosessin kuormittavuudesta, jännityksen ja hermostuneisuuden kuvailuna ja sosiaalisen painostavuuden kokemuksena sekä jopa pelkona. Vastavoimana vieraudelle aineistosta löytyi teemoja kuten neutraalius, kokemuksen arkisuus ja velvollisuudentunto.

Vieraus ja arkisuus ilmenivät suhteessa todistajuuden prosessin eri vaiheissa eri tavoilla. Ennen varsinaista oikeudenistuntoa vieraus kuvastui todistajien kertoessa saamastaan kutsusta ja sen herättämistä tuntemuksista. Useat todistajat kertoivat olleensa jännittyneitä saadessaan kutsun, ja moni mainitsi kutsussa esitetyn uhkasakon asettaneen tulevalle todistelutehtävälle uhkaavan ja negatiivisen sävyn. Todistajat kertoivat uhkavaatimuksen luoneen uhkaavia mielikuvia erityisesti sen vuoksi, että kutsun sisältämien tietojen ja uhkasakon lisäksi kutsu ei juuri sisältänyt mitään muuta informaatiota. Toisaalta osa todistajista kertoi suhtautuneensa kutsun saamiseen varsin neutraalisti, ja koki, ettei kutsun saamiseen liittynyt vahvoja mielikuvia tai tunnelatausta.

Todistajien odottaessa vuoroaan oikeustalolla vieraus sanoitettiin erityisesti sosiaalisen painostavuuden teeman kautta. Samassa tilassa muiden käsittelyyn liittyvien henkilöiden kanssa koettiin painostavana ja epämiellyttävänä. Sosiaalista painostavuutta esiintyi kuitenkin vain osan

todistajien puheessa. Osa todistajista kuvaili odottelua lähinnä pitkävetoiseksi tai rauhalliseksi, jolloin kuivaluissa vallitsevana esiintyi arkisuuden diskurssi.

KUVA 1. Todistajuuden vierauden ja todistajuuden arkisuuden jännitepari

Epätietoisuuden teema ilmeni todistajien sanoituksissa heidän kertoessaan, että todistaminen oli kokemuksena uusi eikä heillä ollut mielestään riittävästi tietoa tilanteeseen valmistautumiseen. Epätietoisuuden teemaa ei esiintynyt puheessa niillä todistajilla, jotka olivat olleet todistamassa jo aikaisemmin. Kuormittavuuden teema ja kokemuksen negatiivisuuden teema ilmenivät erityisesti todistajien kertoessa todistamisprosessista heille henkilökohtaisesti aiheutuneesta ylimääräisestä vaivasta ja prosessiin liitetystä negatiivisista mielikuvista. Sosiaalisen painostavuuden, vierauden ja uhkaavuuden teemoja ilmeni todistajien kuvaillessa tuntemuksia, joita syntyi heidän kokiessaan joutuvansa todistajan roolissa osaksi ristiriitatilannetta.

Helppouden ja rutiininomaisuuden teemoja esiintyi todistajien kertomuksissa erityisesti niillä todistajilla, jotka olivat olleet jo aikaisemmin elämässään todistamassa. Myös jotkut ensikertalaiset kuvailivat todistamistilannetta helpoksi ja arkiseksi. Henkilökohtaisesta vaivannäöstä aiheutuvalle kokemuksen negatiivisuudelle jännitteiseksi asetui todistamisen kokeminen kansalaisvelvollisuutena sekä mielenkiintoisena tilanteena. Sosiaaliselle

painostavuudelle jännitteiseksi asetui todistajien kokemus asemansa neutraaliudesta ja etäisyydestä käsiteltävään asiaan.

K: Joo eli siitä sai sit tota ohjeistusta. Tota no miltä tää sun mielestä niinkun vaikutti etukäteen tää todistajan rooli, millasia vaikutelmia sulle tuli siitä?

H1: Kamalaa. Ainoo positiivinen asia oli se että minä en ollu syytettynä että minä olin vaan todistajana.

K: Joojoo. Onko jotain niinkun pystyksää niinkun avaan että minkä takia se tuntu niin jotenkin ikävältä?

H1: No mun mielestä kaikki tämmöset oikeuslaitokset niin kuulostaa ihan kamalalta.

Oheisessa katkelmassa haastateltava ensin kuvaa todistajuutta varsin negatiivisesti latautunutta ilmaisua käyttäen. Seuraavassa lausumassa hän kuitenkin kuvaa mahdollisuutta myös vastakkaiselle diskurssille käyttäen ilmaisua ”no mun mielestä”, joka jättää mahdollisuuden sille, että joku toinen ei välttämättä kokisi tilannetta niin negatiivisena. Sanoituksesta käy myös ilmi, että negatiivisuus perustuu lähinnä todistajan omiin mielikuviin hänen käyttäessään ”kuulostaa” –ilmaisua, jonka voi tulkita viittaavan oikeuskontekstin laukaisemiin negatiivisiin tuntemuksiin ja ennakkoluuloihin. Tunnustaen negatiivisuuden sijaitsevan mielikuvissa hän samalla myös antaa mahdollisuuden sille, että kokemus voisi olla positiivisempi mielikuvatason ulkopuolella.

K: Joojoo. Että niinku kokonaisuutena kuitenkin oli semmonen ei ollu mitenkään miellyttävä kokemus sitten tää todistelu?

H1: Ei ei mutta eihän tuo nyt niin kauheetakaan ollu kun mitä mää kuvittelin ensin.

K: Eli ennakokäsitys oli siis voisko sanoo et se oli huomattavasti niinku jotenkin karumpi kuin mitä se todellisuus sitten oli?

H1: Jujuu kyllä.

Myöhemmin saman haastattelun aikana haastateltava vahvistaa negatiivisuuden sijainneen osittain mielikuvissa. Lausuma ei tarjoa täydellistä vastakohtaa aiemmin esitetylle negatiivisuudelle, mutta vahvistaa aiemmassa lausumassa esiintyneen aavistuksen jännitteen olemassaolosta. Yksiselitteinen negatiivisuus ei siis ole monologisessa asemassa, vaan lausumissa on havaittavissa jännitteisyyttä. Kyseessä olevan haastateltavan lausumissa negatiivisuus kumpusi uuteen ja vieraaseen tilanteeseen liittyvistä ennako-oletuksista ja mielikuvista, ja itse kokemuksen jälkeisen tilanteen kuvailun tuoneen vastavoiman negatiivisuudelle mielikuvien osoittauduttua koettua todellisuutta jyrkemmiksi.

K: Joo miten sä koit että sun rooli tässä oikeusprosessissa tuntuko sillain että sun rooli oli tärkeä että olit hyödyksi tälle prosessille?

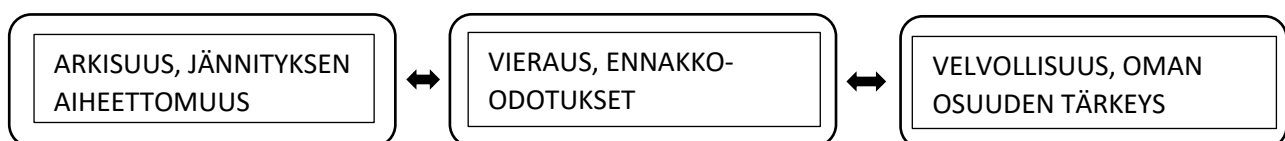
H4: Omasta näkökulmasta joo koska mun todistus oli aika isossa osassa mutta tota... Joo ja tavallaan ku ei ollut mitään valmistelua kukaan ei soittanu kotiin ja sanonu et älä sit jännittä niin kyl niinku jännitti ja just semmosta et kaverit heitti että älä sitten mokaa niin voiks siellä mokata jotenkin (nauraa). Et semmosta niinku tietsä turhaa paineiden keräämistä oli kyllä. Ja sit kun meni sinne saliin ensin ja kaikki oli hiljaa niin siinä vaiheessa oli silleen mä käännyn (nauraa).

K: Joo niinpä. Tota mites sit tämmönen niinku ulkopuolisuus todistajana et oliko sulla siinä sillain sellanen turvallinen olo että sä oot nyt tän jutun kannalta ulkopuolinen ja tällain näin että koitsä että se rooli toteutu sillain ulkopuolisena todistajana?

H4: Mmmm no ulkopuolisena sillein joo että mä en oo asianomistajana siinä mutta niinku semmonen olo jäi että mä en oo millään tavalla niinku voiks sanoo turvassa nyt kun mä oon todistanu et ei niinkun nyt jos mä kuulen jälkikäteen että häntä ei tuomita niin kyllä niinku sit jännittää että...

Oheisessa katkelmassa haastateltava puhuu ensimmäisessä lausumassaan ”jännittämisestä” ja ”turhasta paineiden keräämisestä”. Haastateltavan sanoituksesta voi tulkita tilanteeseen sisältyneen hermostuneisuutta ja jännitystä, mutta toisaalta hänen puhuessaan ”turhasta paineiden keräämisestä” voidaan tulkita, että jännitys on ollut hänen mukaansa osittain aiheetonta. Lausumassa kamppailevat siis todistajan jännityksen kokemukset ja toisaalta hänen näkemyksensä jännityksen osittaisesta aiheettomuudesta. Vierauden yläkäsite ilmenee lausumassa haastateltavan perustellessa jännitystään sillä, että häneen ei ollut otettu etukäteen tilanteeseen valmistavaa ja jännitystä mahdollisesti vähentävää kontaktia. Myös tilanteesta keskustelu etukäteen ystävien kanssa viittaa siihen, että haastateltava on kokenut tulevan todistustilanteen vieraaksi ja ollut epätietoinen siitä, mitä tuleva prosessi pitää sisällään.

Kokemuksen vierauden aiheuttaman jännityksen ja jännityksen osittaisen aiheettomuuden välisen jännitteen lisäksi lausumassa on havaittavissa vielä kolmas teema. Ensimmäisessä virkkeessä haastateltava vastaa kokeneensa todistuksensa olleen merkittävässä roolissa, jonka jälkeen hän välittömästi jatkaa tilanteen jännittävyuden kuvailua. Jännittävyydelle toiseksi vastakkaiseksi teemaksi tässä lausumassa voidaan tulkita asettuvan myös kokemus oman osuuden tärkeydestä (KUVA 2).

KUVA 2. Vierauden jännitteisyys arkisuuden ja velvollisuudentunnon välillä

Katkelman viimeisessä lauselmassa haastateltava pohtii turvallisuudentunnetta ja rooliaan ulkopuolisena todistajana. Tässä lausumassa esiintyvät ulkopuolisuuden kokemuksen ja sosiaalisen painostavuuden teemat, jotka ovat toisilleen osittain vastakkaiset ja jännitteiset. Ulkopuolisuus viittaa todistajan asemaan käsiteltävän asian suhteen neutraalina tietolähteenä. Täydellisessä ulkopuolisuudessa todistaja osallistuu prosessiin ainoastaan ulkopuolisen tarkkailijan ominaisuudessa, jonka tehtävä käsittelyssä on objektiivisesti raportoida häneltä pyydettyjä tietoja. Haastatteluissa ilmeni kuitenkin, että myös tässä osassa todistajien kuvailussa prosessista oli havaittavissa jännitteisyyttä. Viimeisessä lausumassa haastateltava kertoo ensin tunteneensa ulkopuolisuutta, mutta hänen käyttämänsä ”mutta” -sana paljastaa lausumassa olevan jännitteisyyden. Haastateltava kertoo, ettei tunne oloaan täysin turvalliseksi, ja kertoo huolen johtuvan ajatuksesta, että hän on todistanut jotakuta vastaan. Tämä teemaa nimettiin sosiaalisesti painostavuudeksi. Sosiaalinen painostavuus tarkoittaa todistajien sanoittamia epämiellyttäviä tuntemuksia ja ajatuksia, jotka syntyvät heidän antaessaan tietoa, joka toimii jotakin osapuolta vastaan. Sosiaalista painostavuutta esiintyi haastateltavien puheessa erityisesti silloin, kun he kertoivat kohtaamisista syytettyjen tai riidan eri osapuolten kanssa fyysisesti samassa tilassa. Sosiaalinen painostavuus ja toisaalta ulkopuolisuuden tuoma turvallisuuden tunne muodostavat keskenään jänniteparin.

K: Millatteen tunnelmat oli ylipäänsä tästä todistajan roolissa toimimisesta että miltä vaikutti?

H8: Nyt tämän jälkeen kun on käynyt siellä vai?

K: Niinkun siis tota ennenkun menit sinne että millatteen oli ne tunnelmat ennen sitä?

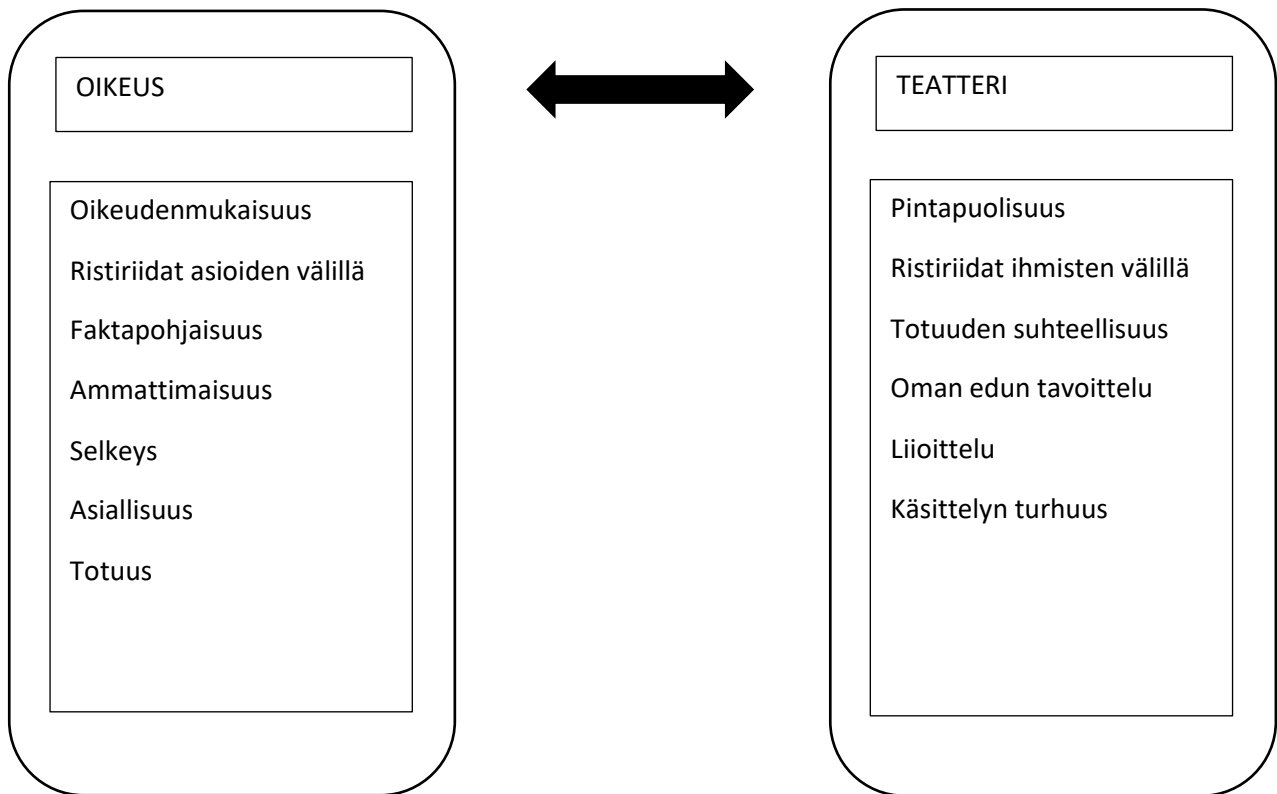
H8: No minusta ne ei... Johtuu varmaan minusta siitä että oon aikasemmin ollut niin ei ne ollut mitenkään semmoset... Ei se nyt mitään rutiinia ole mutta ei mitään kummempia pelkojakaan.

Aineistoleikkeessä haastateltava kertoo, kuinka aikaisempi kokemus vaikutti rauhoittavasti tunnelmaan ennen todistamista. Haastateltava antaa kuitenkin myös ymmärtää, että ilman aikaisempaa kokemusta tilanne olisi voinut olla erilainen. Aikaisemmasta kokemuksesta huolimatta haastateltava kuitenkin mainitsee erikseen, että tilanne ei ole ollut rutiininomainen. Samassa lauseessa hän asettaa pelon vastakkaiseksi jännitteeksi rutiininomaisuudelle. Kokonaisuudessaan tässä lausumassa ilmenee toisilleen vastakkaisia ja rinnakkaisia jännitteitä. Pelokkuus on osa vierauden kattoteemaa, jonka kanssa jänniteparin muodostaa kokemuksen tuttuudesta kumpuava levollisuus.

5.2 Oikeus ja teatteri

Oikeuden ja teatterin jännitepari ilmeni haastatteluissa todistajien kuvaillessa oikeudenkäynnin faktapohjaisuutta, asiallisuutta, selkeyttä ja ammattimaisuutta sekä toisaalta osittaista pintapuolisuutta, asioiden liioittelua, oman edun tavoittelua ja oikeudenkäynnin näytösmäisyyttä ja jopa turhuutta (KUVA 3). Oikeuden käsite kuvastui todistajien puheessa uskona oikeuslaitoksen ja oikeudellisten toimijoiden ammattitaitoon ja pyyteettömyyteen sekä kyvykkyyteen löytää totuus käsiteltävästä asiasta. Myös puheet käsittelyn asiapohjaisuudesta, käsittelyn selkeydestä ja asioiden tarkastelusta yksilöiden välisten ristiriitojen sijaan kuvastivat oikeuden teemaa. Todistajien kuvailuissa oikeuden ja teatterin välinen jännite sijoittui todistajuuden prosessissa pääosin itse oikeudenistuntoon ja todistajankuulusteluun.

Teatterilla tarkoitetaan tämän jänniteparin yhteydessä niitä asioita, jotka haastateltavat puheessaan asettivat vastakkaisiksi oikeuden diskurssille. Haastatteluista löytyi pohdintoja, joissa totuus nähtiin varsin ”häilyvänä” päämääränä eri osapuolten pyrkiessä muotoilemaan tilannetta omalta kannaltaan edulliseksi. Myös koko oikeudenkäyntiprosessin tarpeellisuuden kyseenalaistaminen ja oikeudenkäynnin näkeminen itsetarkoituksellisena asioiden liioitteluna asettuivat vastakkaisiksi oikeuden käsitteelle. Näkemykset oikeudellisista toimijoista totuuteen pyrkivinä ammattilaisina ja toisaalta henkilökohtaiseen suoritukseensa keskittyvinä oman edun tavoittelijoina sisältävät myös oikeuden ja teatterin jännitteen.

KUVA 3. Oikeuden ja teatterin jännitepari

Oikeuden diskurssi esiintyi todistajien kuvaillessa käsittelyn keskittymistä faktoihin sekä käsittelyn oikeudenmukaisuutta ja selkeää ja johdonmukaista etenemistä. Oikeudellisten toimijoiden koettu ammattimaisuus ja asiallisuus ilmensivät oikeuden diskurssia.

Riitajutuissa oikeuden diskurssi esiintyi todistajien sijoittaessa tilanteessa esiintyvän ristiriitaisuuden asioiden väliseksi. Toisaalta teatterin diskurssi ilmeni todistajien kuvaillessa oikeudenistuntoa ihmisten välisenä riitelynä ja asioiden turhana liioitteluna.

K: Niinpä. Tota mitenkäs rooli tällatteenä niinkun ulkopuolisena todistajana miten koit että se toteutu tuntuko semmonen niinkun turvallinen olo että sää oot niinkun nimenomaan tässä tapauksessa sivullisena todistajana?

H3: Joo kyllä. Siis siinä mulla ei niinku en ollu kummankaan puolella vaan kerroin just siitä omasta työstäni tai työstä ku mitä olin nähny vaivaa. Elikkä eikä kumpikaan ees kysely tavallaan sillain että yrittäny vetää omaansa päin vaan kysyi just asiallisesti että miksi olet sanonut näin, miksi olet tehnyt noin, minkä takia tätä ei voi tehdä noin tätä hommaa ja molemmilla tuli ihan vastaavanlaisia kysymyksiä elikkä tavallaan olin välikappale siinä välissä. Kerroin tilanteen niin kuin se on ollut siitä keskeltä ajattelematta sen enempiä kumpaakaan ja ainakin tuomarin puheista sain sen käsityksen että tuomari oli ihan tyytyväinen siihen että se myös menikin näin. Et se ei niinkun yhtään kyseenalaistanut koska edelliskerralla kun yritin silleen en provosoitunut mutta yritin niinkun sanoo että hei kun mää itse teen

tota samaa työtä niin se heti huomautti että sää et voi ajatella että se on sun tuttu työkaveri tai samaa... Heti tuli niinkun piikki tai ei piikki vaan huomautus siitä että nyt lopeta. Et se ei auta että sillä nyt vaan puhuin sen mitä tiän ja vastasin niihin kysymyksiin mitä kysyttiin että ei ollu ehkä ongelma ja... Enkä kertonut kun sen mitä kysyttiin.

Oheisessa katkelmassa haastateltava sanoittaa asiapohjaisuutta, oikeutta ja tasapuolisuutta lausumassa ” Elikkä eikä kumpikaan ees kyselly tavallaan sillain että yrittäny vetää omaansa päin vaan kysyi just asiallisesti että miksi olet sanonut näin, miksi olet tehnyt noin, minkä takia tätä ei voi tehdä noin tätä hommaa ja molemmilla tuli ihan vastaavanlaisia kysymyksiä elikkä tavallaan olin välikappale siinä välissä.” Hän puhuu ”omaansa päin vetämisestä”, jonka tulkitaan tässä yhteydessä tarkoittavan asianajajan pyrkimystä yrittää saada edustamansa taho näkymään mahdollisimman edullisessa valossa varsinaisesta totuudesta välittämättä. Tällaista ei haastateltavan mukaan kuitenkaan tässä tapauksessa esiintynyt, vaan teatterin vastakkainen diskurssi oikeus on tässäkin lausumassa vallitseva. Viitattaessaan itseensä välikappaleena todistaja sanoittaa rooliaan neutraalina ja ulkopuolisena tiedonlähteenä osana oikeudenmukaista ja totuuteen pyrkivää prosessia. Haastateltava ei mainitse, että kumpikaan osapuoli olisi johdattelulla tai epäolennaisilla kysymyksillä pyrkinyt harhauttamaan prosessia totuuteen pyrkimisestä kohti haluttua mielikuvaa ja teatterimaisuutta.

Kuvatessaan tuomarin puuttumista omaan toimintaansa edellisessä istunnossa haastateltava nostaa esiin oikeuslaitoksen pyrkimyksen puolueettomuuteen ja objektiivisuuteen. Haastateltavan kertomuksessa tuomari on aiemmin kieltänyt todistajaa samaistumasta tilanteeseen ammattinsa vuoksi. Haastateltava kertookin pyrkineensä tällä kerralla ainoastaan vastaamaan kysymyksiin neutraalisti. Lausumassa ” kerroin tilanteen niin kuin se on ollut siitä keskeltä ajattelematta sen enempää kumpaakaan ja ainakin tuomarin puheista sain sen käsityksen että tuomari oli ihan tyytyväinen siihen että se myös menikin näin” haastateltava sanoittaa pyrkimyksensä neutraaliuteen ja viittaa myös tuomarin olleen tyytyväinen tähän esitystapaan. Vastakkaisiksi teemoiksi tässä asettuvat todistajan henkilökohtainen mielipide ja samaistuminen ja toisaalta todistajan tehtävään kuuluva objektiivisuus. Ihmisten omat samaistumisen kohteet ja henkilökohtaiset mielipiteet asettuvat haastateltavan puheessa vastakkaisiksi pyrkimykselle totuuteen ja objektiivisuudelle.

K:No sitten jos otetaan tähän lopuksi, että jos kokonaisuudessa saat antaa niin sanotusti palautetta, niin minkälainen kokemus tämän on todistajan näkökulmasta katsottuna?

H14:No jos mä ajattelen isoa riitakysymystä, et jos nyt ajatellaan, että mä itse pyrin valmistautumaan huolella ja minulla oli intressi siinä. Niin kyllä täytyy sanoa, että jos todistaja, joka on keskeisessä

roolissa, että jos se ei valmistaudu eikä niinku pidä sitä tärkeänä, että muistaa sen oikein. Niin kyllä on kauhea riski on siinä, että miten loppupeleissä sitten oikeus toteutuu. Että kun se on niin tänä päivänä todistajan kuuleminen on suullista ja kuitenkin meidänkin prosessissa oli paljon myös kirjallista materiaalia niin kyllä se on, että pystyttäis enemmän käyttää hyödyksi sitä kirjallista materiaalia tai että niitä riidattomia seikkoja sieltä enemmän nostettais sieltä. Että todellaki vaan riidanalaiset seikat nousisi sieltä. Että kyllä minun mielestä sitä prosessia pitäisi kehittää, että kyllä jää ajatus että kun tuomioistuim sitten rakentaa sitä päätöstä todistajan kertomuksilla, joissa joitakin kuullaan ehkä neljä tuntia, niin väistämättä sit että, että millä se tuomioistuin poimii sieltä ne olennaiset seikat niin jääkö sille, ponnahtaako jotkut epäolennaiset seikat sieltä ennen kaikkee niinku mieleen, niin en voi olla kovin vakuuttunut.

Oheisessa katkelmassa haastateltava pohtii oikeudenmukaisuutta ja oikeuden toteutumista todistajankuulustelussa. Hän kyseenalaistaa suullisuuden periaatetta ja esittää huolensa siitä, kuinka hyvin suullinen kuulustelu ja faktojen käsittely kirjallisen käsittelyn sijaan suullisena vaikuttaa oikeuden toteutumiseen. Haastateltava myös painottaa todistajan omaa vastuuta ja roolia prosessissa sekä pitää todistajan henkilökohtaista panosta ja valmistautumista tärkeänä oikeudenmukaisen lopputuloksen saamiseksi. Lausumassa ”niin kyllä täytyy sanoa, että jos todistaja, joka on keskeisessä roolissa, että jos se ei valmistaudu eikä niinku pidä sitä tärkeänä, että muistaa sen oikein. Niin kyllä on kauhea riski on siinä, että miten loppupeleissä sitten oikeus toteutuu” haastateltavan voi tulkita ajattelevan, että oikeuden toteuttaminen ei ole ainoastaan oikeudellisten toimijoiden tehtävä, vaan myös todistajan on oltava prosessissa aktiivinen. Hän myös kertoo, että mikäli todistaja itse ei pidä asiaa tärkeänä, on olemassa riski sille, että oikeudenmukaisuus ei toteudu käsittelyssä. Jännitteisyyttä on siis havaittavissa myös todistajien omassa suhtautumisessa oikeusprosessiin.

Puheenvuoron lopussa haastateltava kyseenalaistaa olennaisten seikkojen löytymistä pitkän kuulustelun aikana. Haastateltava kertoo, että hän ei ole vakuuttunut tuomioistuimen kyvystä erotella olennaisia seikkoja epäolennaisista todistajan suullisesta kertomuksesta.

Haastateltavan voidaan näiden sanoitusten perusteella pitävän koko suullista kuulemista epäluotettava keinona totuuden löytämisessä. Puheenvuoron aikana hän asettaa kirjalliset todisteet suullista kuulustelua luotettavimmiksi tiedonlähteiksi. Haastateltavan kertomuksissa on siis havaittavissa luotettavuuden ja epäluotettavuuden sekä olennaisuuden ja epäolennaisuuden jännitteet, jotka on tässä luokiteltu kuuluvaksi oikeuden ja teatterin kattojännitteeseen.

K: Joo. Onko todistaja rooli sitten lähtökohtaisesti tärkeä sitten omasta mielestäsi siinä koko prosessissa?

H15: No kyllähän se on erittäin tärkeä. Että tähän perustuu tähän aineelliseen totuuteen nää ja tietenkin näihin näyttöihin ja muihin, joita esimerkiksi viranomaisille annetaan. Mutta että kyllähän todistajan

roolin merkitys on erittäin tärkeä. Totuudessa, Totuuden löytäminen, ja mihinkäs se oikeus muuhun pohjaa kun niitten todistajien kertomaan.

K:No tota sitten jos ajatellaan, että se todistaja on siinä asiassa niin sanotusti vähän ulkopuolisena usein, niin toteutuko tässä tapauksessa se kokemus siitä ulkopuolisuudesta sen asian suhteen?

H15: Kyllä varmasti näin. Ja näinhän se pitäisi ollakin, että ne jotka on todistamassa aina, että koska siellä on niinku mitä nyt kuuntelee tuolta maailmalta että jotkut pelkää tai näin, niin mä oon sitten aina kertonut että kertoo sen mitä näkee, kokee. Ei tarvitse keksiä mitään eikä näin.

Myös tässä katkelmassa esiintyvä haastateltava painottaa todistajan roolia totuuden tavoittamisessa oikeusprosessissa. Toisin kuin edellinen haastateltava, hän ei kyseenalaista suullista todistajankuulustelua osana oikeusprosessia, vaan pikemminkin korostaa todistamisen olevan ”avainasemassa” totuutta tavoitellessa. Viimeisessä lausumassa hän sanoittaa todistajan roolia ulkopuolisena ja objektiivisena tiedonlähteenä, ja kuvailee todistajan tehtävän olevan havaintojen ja kokemusten raportointia ilman vääristelyä tai lisäyksiä. Haastateltavan puheista voi tulkita, että oikeudenmukaisuus ja totuuden löytäminen oikeusprosessissa ovat riippuvaisia todistajan kertomuksista.

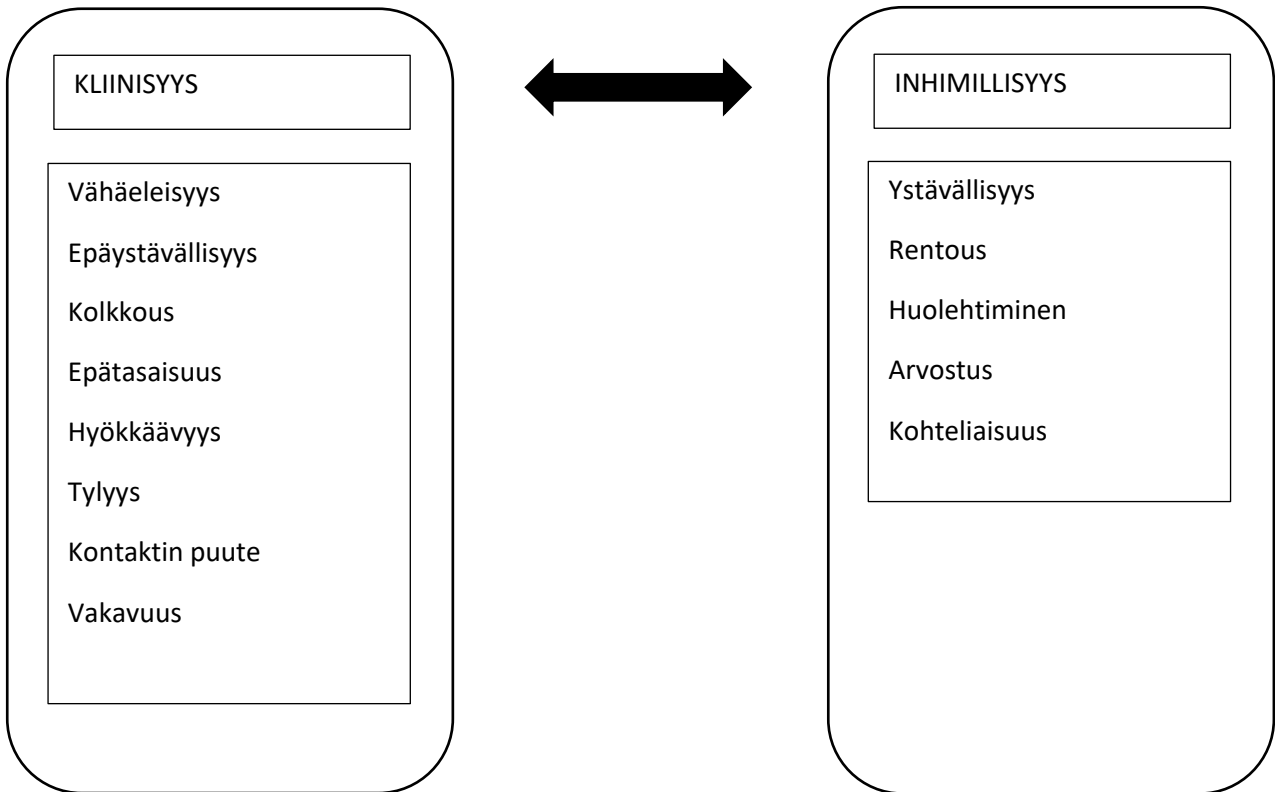
5.3 Kliinisyys ja inhimillisuus

Kliinisuuden ja inhimillisyyden jännitepari ilmeni selkeimmin haastateltavien kuvaillessa vuorovaikutusta oikeudellisten toimijoiden kanssa. Kliinisyydellä tarkoitetaan tässä yhteydessä haastateltavien sanoituksia tilanteista, joissa todistaja ei ole kokenut tullessa kohdatuksi ihmisenä, vaan prosessin osana ”kasvottomana” tekijänä osana systeemiä. Inhimillisyydellä tarkoitetaan kliinisyydelle vastakkaisia teemoja kuten ystävällisyyttä, kohteliaisuutta ja arvostusta (KUVA 4).

Inhimillisyyden diskurssi esiintyi todistajuuden prosessissa erityisesti todistajien kuvaillessa saapumistaan oikeustalolle. Kohtaamiset vartioiden kanssa turvatarkastuksen yhteydessä kuvailtiin positiivissävytteisesti, ja useat todistajat kuvailivat tunnelman ennen itse istuntosaliin menoa olleen levollinen.

Kertoessaan todistelutilanteen alkamisesta todistajien kuvailuissa ilmeni sekä kliinisuuden että inhimillisyyden diskursseja. Kohtelua kuvailtiin usein vähäeleisenä ja virallisena, mutta myös kohteliaana ja todistajan huomioivana. Joissakin sanoituksissa esiintyi myös tyyliä ja

epäystävällisyyden teemoja. Toisaalta osa todistajista kuvaili saamaansa kohtelua myös ystävälliseksi, ja vuorovaikutusta saliin mentäessä rennoksi.

KUVA 4. Kliinisuuden ja inhimillisyyden jännitepari

Kliinisuuden ilmeneminen kuvastui todistajien puheessa heidän kuvaillessaan vuorovaikutustaan oikeudellisten toimijoiden kanssa. Vähäeleisyyden, epäystävällisyyden, kolkkauksen, tylyyden, vakavuuden ja kontaktin puutteen teemat sanottuivat todistajien puheissa esimerkiksi kuvailuina siitä, kuinka heidän kohtaamastaan vuorovaikutuksesta puuttui heidän mukaansa tavanomaiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen kuuluvia piirteitä.

Epätasaisuuden ja hyökkäävyyden teemat esiintyivät pääosin todistajien kuvaillessa vuorovaikutustilannetta kuulustelun aikana. Todistajat sanoittivat näitä teemoja kuvaillessaan tuntemuksia, joita heissä oli herännyt vastapuolen asianajajan kuulustellessa heitä. Osa todistajista koki tämän osan kuulustelusta painostavana ja hyökkäävänä.

K: Joo semmonen epäselvyyden hetki siinä sitten. Mitenkä niinku tervehtimiset ja tämmötteet?

H3: Ei kyllä siis ihan hienosti tuli kaikki että päivää ja tavallaan katseella jo seurattiin ja yritettiin lukee että oletko sinä se ja se ja pieni hymykin tais tulla tuomarilta vaikka se ehkä yritti olla semmonen mutta

kyllä se niinku puhisti sitä ilmaa tai avas sen että se ei nyt ihan niin jäykkämuotoinen ole. Toki asiassa pitää pysyä ja asiasta puhua mutta että...

K: Semmonen niinku inhimillinen kontakti oli kuitenkin?

H3: Nii että niinku ihmismäinen että en puhu millekään robotille.

Oheisessa katkelmassa haastateltava sanoittaa kontaktiaan tuomariin hänen astuessaan saliin. Haastateltava kuvailee tuomarin katsekontaktin ja hymyn olleen hänelle mieluinen tapa aloittaa todistelutilanne. Haastateltava kuitenkin antaa ymmärtää, että hymyily ei välttämättä ole odotustenmukaista ja tuomarille tyypillistä käyttäytymistä sanoessaan ”vaikka se ehkä yritti olla semmonen”. Tämän voi tulkita siten, että haastateltavan näkemyksen mukaan tuomari ehkä osittain tahattomastikin poikkosi tilanteessa hetkeksi roolinsa ulkopuolelle osoittaessaan haastateltavalle ystävällisen eleen. Sanoessaan ”ei se nyt ihan niin jäykkämuotoinen ole” haastateltavan voi tulkita pitävän jäykkämuotoisuutta ja virallisuutta vallitsevana normina, jota jo pieni hymy rikkoo. Haastateltava myös palaa lausuman lopussa takaisin korostamaan asiallisuutta ja virallisuutta, vaikka myöntääkin tuomarin hymyn rikkoneen normia positiivisesti. Haastateltavan puheesta voi tulkita, että vaikka tuomarin osoittama huomiointi vaikutti positiivisesti haastateltavan tunnetilaan ja prosessin kulkuun, oli kyseessä silti ele, joka jossain määrin asettui vastakkaiseksi hänen käsitykselleen tavallisesta oikeussaliin kuuluvasta vuorovaikutuksesta. Jännitteisiksi tässä lausumassa asettuvat odotettu virallisuus ja vähäeleisyys, joille vastakkaisia teemoja ovat huomiointi ja ystävällisyys.

K: Joo niin sillain jännittävä tilanne. Mitenkäs sit kun menit sinne saliin istuntosaliin mitenkä otettiin vastaan? Kaikki niinku esimerkiks katsekontaktit, tervehtimiset tämmöset...?

H4: Tosi hyvin mä en itseasias noloo sanoo mä en tiä kuka se oli se oli ilmeisesti puheenjohtaja tämän istunnon mutta oikein niinkun miellyttävästi, positiivisesti, lempeesti et niinkun ohjas vähän jopa sillain epävirallisen ystävällisesti istumaan ja kerto niinku et mitä seuraavaks tapahtuu ja... Se oli oikein positiiviinen siinä tilanteessa kyllä.

Oheisessa katkelmassa haastateltava sanoittaa inhimillisyyttä kuvaillessaan vastaanottoa positiiviseksi, lempeäksi ja epävirallisen ystävälliseksi. Tässäkin puheenvuorossa on havaittavissa haastateltavan oletus virallisuudesta, jota tuomari rikkoo ystävällisellä käyttäytymisellään todistajaa kohtaan. Virallisuus ja ystävällisyys asettuvat tässä lausumassa keskenään jännitteisiksi.

K: Mitenkä nää oikeudelliset toimijat tarkoitan tässä niinku tuomaria ja syyttäjää ja tällain niin miten he huomioivat sun läsnäolon siinä tilanteessa siinä salissa tervehdittiinkö esimerkiks ja tällain näin...?

H2: Minä olin se joka sano päivää ei muut ja minä sanoin näkemiin ei muut. Et sanottiin mulle että saatte poistua tästä oikeustalosta. Ei millään tavalla semmosta huomentapäivää tai tämmöstä ollu tuota. Et se tuntu vähän oudolta et ei millään tavalla tervehditty eikä otettu niinku vastaan vaan sanottiin että ootteko xxxx xxxxx ja ootteko synty silloin vuonna 50 ja tuota sitten tuota vala mikä ootte silloin tehä silloin puhelimessa aikasemmin niin se pitää nytj ja tuota olkaa hyvä menkää istumaan tuohon.

K: Eli aika minimaalista oli tää huomiointi?

H2: Joo todellakin ei huomioitu millään tavalla. Ja se tuntu vähän oudolta.

Aineistoleikkeessä haastateltava kuvailee kohtaamaansa huomiointia varsin olemattomaksi. Aiemmissa kappaleissa haastateltavat olivat yllättyneitä kohtaamastaan ystävällisyydestä, mutta tämän haastateltavan puheessa odotuksia rikkoo huomioonin puuttuminen. Näistä puheenvuoroista voi tulkita, että sekä ystävällisyys ja toisaalta tulyys rikkovat haastateltavien käsityksiä oikeusprosessille tyypillisistä viestintänormeista. Jännitteisyys ilmeneekin paitsi vastakohtien ystävällisyys ja epäystävällisyys välillä, myös kummankin näistä asettuessa jännitteiseksi virallisuuteen ja oletettuun viestinnän neutraaliuteen nähden.

K: Joo. Tota mitenäs sitten nää oikeudelliset toimijat elikkä puheenjohtaja ja asianajajat niin huomioi sun läsnäolon siellä salissa tai esimerkiks niinkun tätä kautta että kun puhuttiin niin otettiin katsekontaktia ja tällasta?

H9: Joo kyllä otettiin ja kyllä mää niinkun ainakin koin että kun minulle puhuttiin niin kyllä mä huomasin että minulle puhuttiin että melko nopeesti tilanne oli ohi ja tota... Mutta kaikkien kanssa tosiaan kaikki minulta kysyivät jotain ja näin päin pois ni... Tietysti aika formaali tilanne verrattuna että ei nyt ihan normaalia tällasta jutustelua mutta niinku siihen nähden niin aika hyvin minun mielestä.

Aineistonäytteessä haastateltava erottaa formaalin puheen ja normaalin kanssakäymisen sanoessaan ”tietysti aika formaali tilanne verrattuna että ei nyt ihan normaalia tällasta jutustelua”. Hän asettaa puheessaan oikeussaliviestinnän erilliseksi arkipäivän viestinnästä. Lausumassa formaalius saa myös lievästi negatiivisen latauksen haastateltavan todetessa lausuman lopussa ”mutta niinku siihen nähden niin aika hyvin minun mielestä”. Voidaan siis tulkita, että haastateltavan omien käsitysten mukaan formaalius näyttäytyisi vuorovaikutuksessa lähtökohtaisesti negatiivisena tekijänä.

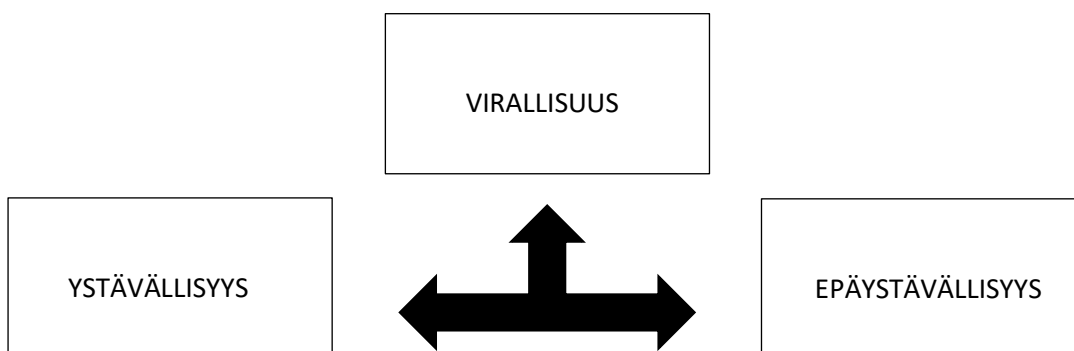
K: No osaatko sitä sanoa, että jos sulla jonkunlainen ennakkokäsitys oli tästä tilanteesta oli että minkälainen tapahtuma tää todistaminen on, niin sitten millä tavalla nyt kun sä oot täällä ollu niin ja tiedät mitä tuolla tapahtuu niin poikkesko se ennakkokäsitys jotenkin tosta itse kokemuksesta?

H22: No ehkä se oli vielä kuivempi, että mitä mä odotin.

K: Okei. Millä tavalla?

H22: No ne oli jotenkin niin kivikasvoja että en mä tiedä sitten, mä oon ehkä..tietysti aihe on sellanen mutta, kyllä mun mielestä ihmisten kanssakäymiseen kuuluu pieni hymy tai jotain. Oli tosi kaavamaisista ja kuivahkoa.

Myös tässä katkelmassa haastateltava käsittelee viestinnän formaalia luonnetta puhuessaan ”kaavamaisuudesta” ja ”kuivuudesta”. Siinä missä edellisten katkelmien haastateltavat olivat yllättyneitä huomioinnista formaalissa tilanteessa, on tässä katkelmassa esiintyvä haastateltava puolestaan yllättynyt viestinnän vähäeleisyydestä ja kaavamaisuudesta. Hänen sanoituksestaan voi tulkita tilanteessa toteutuneen viestinnän olleen kaavamaisuudessaan inhimillisen peruskäyttäytymisen ulkopuolella hänen todetessaan ”kyllä mun mielestä ihmisten kanssakäymiseen kuuluu pieni hymy tai jotain.” Haastateltavien puheessa esiintyy siis ikään kuin kolmen jännitteen muodostama verkko, jossa jännitteisyyttä on virallisuuden, ystävällisyyden ja epäystävällisyyden välillä (KUVA 5).

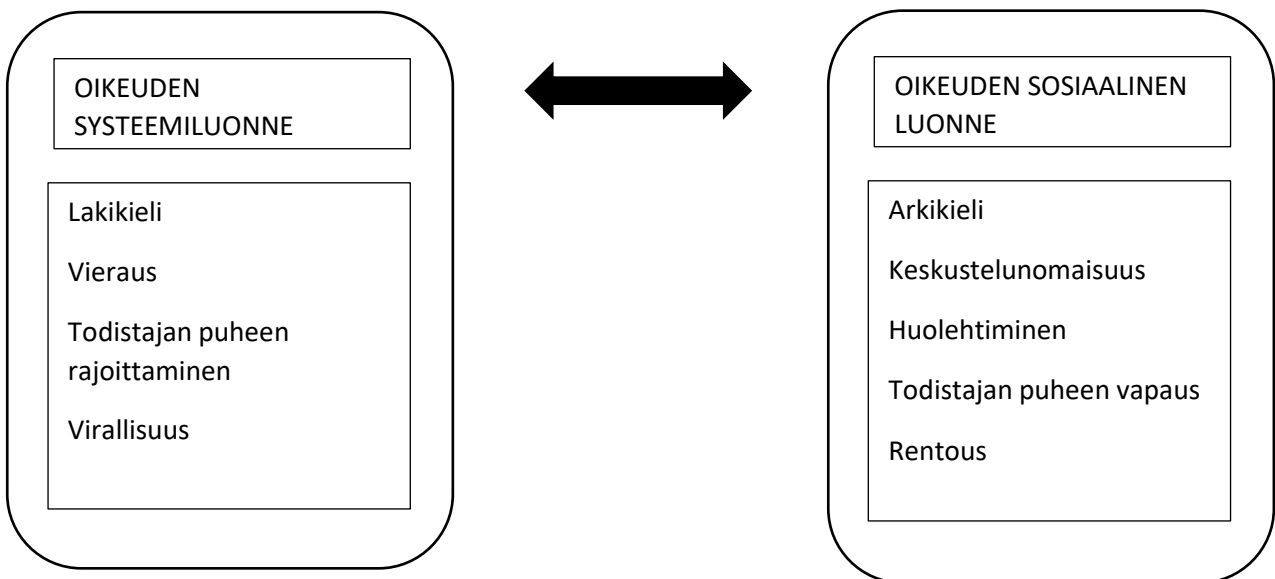

KUVA 5. Ystävällisyyden, virallisuuden ja epäystävällisyyden välinen jännitteisyys

5.4 Oikeuden systeemi­luonne ja oikeuden sosiaalinen luonne

Oikeuden systeemi­luonteella ja sosiaalisella luonteella viitataan tässä jännitteisiin, joita esiintyi haastateltavien puheessa heidän kuvatessaan oikeusjärjestelmän luonnetta toisaalta ihmisten muodostamana sosiaalisena konstruktiona ja yksilöiden välisenä viestintänä sekä toisaalta ”kasvottomana”, kaavamaisena ja muusta sosiaalisesta todellisuudesta irrallisena järjestelmänä (KUVA 6).

Oikeuden systeemi­luonteen diskurssi esiintyi todistajien puheessa heidän kuvaillessaan prosessin alkuvaihetta, jolloin suhde ei vielä rakentunut kasvokkaisuorovaikutuksen välityksellä. Todistajien ensikosketus oikeusinstituutioon tapahtui saadun kutsukirjeen välityksellä. Suurin osa todistajista kertoi kutsun luoneen hyvin persoonattoman ja virallisen sävyn. Todistajien maininnat kutsussa esitetystä uhkasakosta myös kuvastivat oikeuden systeemi­luonnetta.

KUVA 6. Oikeuden systeemi­luonteen ja oikeuden sosiaalisen luonteen jännitepari

Oikeuden systeemi­luonne ilmeni todistajien puheessa esimerkiksi kuvailuna käytetyn kielen vaikeaselkoisuudesta ja ”lakikielen” käytöstä. Osa todistajista käytti sanoituksissaan erikseen ilmaisuja ”arkikielestä” ja ”lakikielestä”, ja kuvasi asianajajien käyttävän kieltä heille

vieraalta tuntuvalla tavalla. Puheen rajoittamisen teema ilmeni todistajien puheessa pääosin heidän sanoittaessaan tilanteita, joissa heidät oli keskeytetty kesken vastauksen.

H3: Mutta mutta ihan silleen hyvä tunnelma ei en jännitä sitä ite taloon tuloa enkä jännitä henkilöitä ne on ihmisiä ne tekee omaa työtään, me tehään omaa työtä jne että silleen ihan mukava että ehkä ainut mikä on niin tuo tuo istumasysteemi tuossa aulassa on semmonen että se saattaa jotakuta vähän vierastuttaa ku pystyt silmästä toiseen kattoon ja jos siinä nyt sattuu olemaan että siinä on hampaankolossa vähän puolin ja toisin se voi olla semmonen. Mutta ei niinku ei mua oo ikinä se jännittänyt että ekalla kerralla tottakai joo ja nytkin on semmonen perhonen mahassa ku menee tonne että mitähän siellä nyt kysytään että muistanko mä. Se on ehkä ainakin mulla oli se ongelmallisin että emmää tossa en mä tätä tilannetta jännittänyt yhtään että nyökkäsin kyllä vastapuolelle ja hänen edustajalleen ja...

Haastateltavan puheessa esiintyy oikeuden sosiaalisen luonteen teema hänen kuvaillessaan tunnelmiaan ennen todistusta sanoin ”ihan silleen hyvä tunnelma ei en jännitä sitä ite taloon tuloa enkä jännitä henkilöitä ne on ihmisiä ne tekee omaa työtään, me tehään omaa työtä”. Hänen voidaan tulkita näkevän oikeudenistunnon tilanteena, jossa jokainen suorittaa oman osuutensa ja huolehtii velvollisuuksistaan aivan kuin missä tahansa muussakin työssä.

K: Joo. Tota olisiks sää huomannu että osa kysymyksistä ois ollu helpompia tai vaikeempia kun toiset ja osaaksää eritellä että minkälaiset kysymykset tuntu sit vaikeemmilta jos näin oli?

H10: No ehkä ne asianajajan kysymykset on välillä vähän semmosia kun ne kysyy välillä vähän monimutkasin sanoin niin sitten ei oikeen osaa vastata niihin. Et sitten kuitenkin ku on silleen ööö ai mitä niin sit ne tarkensi sen kuitenkin niin sitten osas sanoo.

K: Joo. Tota osaaksä sanoo että mistä se tavallaan vaikeus tuli siihen et olikse se että ne kysymykset oli muotoiltu jotenkin hankalasti vai käytettiin niissä hankalaa sanastoo?

H10: Joo ne oli vähän muokattu hankalasti ne kysymykset vaan. Toi asianajaja kieli on välillä sellasta että vaikee ymmärtää.

Aineistokatkelmassa oikeuden systeemiluonteen diskurssi esiintyy haastateltavan kuvaillessa vaikeuksia ymmärtää lakimiesten käyttämää kieltä. Haastateltava mainitsee itse viimeisessä lausumassaan ”asianajajakielen”. Tästä erittelystä voi tulkita haastateltavan erottavan oikeuskäsittelyn irralliseksi systeemikseen, jonka erillisyyttä käy ilmi myös kielenkäytön ja puheen tasolla.

H3: Syyttäjältä ja tuomarilta tuli todella asialliset, fiksut, helppolukuiset ymmärtämisen niinkun kannalta. Ymmärsin suoraan mitä kysyttiin. En tiä puolustukselta se sano sen kuka oli puolustuksen henkilö siellä joku professori tai mikälie olikaan niin sillä oli silleen että joutu sen kysymyksen jälkeen jäädä pyörittään sitä asiaa että no mikset sanonut nää sanat vaikka näin päin että tuli niinku tavallaan joo kirjakielellä ja hienolla kielellä. Mutta niinku mulla löi hihna tyhjää että mitä tässä ajetaan takaa.

Katkelmassa haastateltava kuvaa samaa ilmiötä kuvaillen puolustuksen kielenkäyttöä ”kirjakielleksi” ja ”hienoksi kieleksi”, jonka sisältöä on haastateltavan mukaan hankalaa ymmärtää. Haastateltaville vieras oikeussalin kielenkäyttö voidaan tulkita osoitukseksi oikeuden systeemi luonteen ilmenemisestä.

H3: Kaikilta muilta tuli katsekontakti paitsi puolustuksen asianajajalta ja se teki mulle kiusalliseksi tilanteen ei tämä puolustuksen katsekontaktin puute vaan se että ku siellä tuomarikin huomautti että minulle pitäisi tietyt paperit saada nenän eteen koska niistä papereissa olevista merkinnöistä ruvettiin kyselemään ja mulla ei niitä papereita ikinä koskaan oo ollu sen jälkeen kun ne on kolme vuotta sitten tutkinnalle toimittanut ni siinä vähän rupes tuleen kun ne innostu puolustus ja syyttäjä niinku keskenään että eiku tämä tämä tämä ja mulla ei ollut mitään käsitystä että missä mennään. Niin siinä kohtaa jäi vähän sellanen tyhmä olo ja tuomarikin niinku katto että tota nyt hiljaa tai ei sanonu suoraan hiljaa vaan että pieni hetki että koitetaan todistajalle toimittaa paperit että todistajakin pääsis kartalle mistä puhutaan. Ja siitä alko kuitenkin heti tuli puolustukselta piikkiä en tiä yrittikö se siinä jotain vai eikö se vaan vieläkään tajunnu että mulla ei sitä paperia ollu. Ku tuli vähän niinku sellanen olo että mikset vastaa ku mä kysyn jotain ja en tienny todellakaan mitä ois pitäny ees vastata mitä kysyttiin. Mutta tosi niinkun ja sain selväksi niinkun minäkin ymmärsin kyllä että millä kohtaa oli niinkun kysymys kun se loppuu niinku nyökkäs että nyt. Niinkun sain sen eleellä selväksi että nyt saan vastata siihen kysymykseen.

K: Elikkä se niinkun puheenvuoron rytmitys...?

V: Joo. Et se oli niinkun ihan tavallaan niinkun torilla konsanaan ois kahvikupin ääressä juteltu että katottiin silmiin ja sit kun asia oli selvä niin huomias kyllä että jaaha ja mentiin asiassa eteenpäin.

Tässä aineistoleikkeessä sama haastateltava kuvaa kirjallisen aineiston puuttumisesta seurannutta hämmennystä ja puheenjohtajan puuttumista tilanteeseen. Kuulustelun keskeyttäminen aineiston toimittamiseksi ja nonverbaalinen viestintä todistajan kanssa kuitenkin selkeyttivät tilannetta haastateltavan mukaan. Viimeisessä lausumassa haastateltava kiteyttää näiden eleiden selkeyttävän vaikutuksen vertaamalla kuulustelua torilla tapahtuvaan rupatteluun. Aikaisemmassa katkelmassa haastateltava tunnistaa systeemi luonnetta korostavan virallisen kielenkäytön luoman vierauden ja epäselvyyden, mutta toisaalta kuvaa tässä katkelmassa vuorovaikutuksen arkaisuutta ja toimimista arkipäiväisten sosiaalisten normien mukaan. Haastateltavan lausumissa on havaittavissa oikeuden systeemi luonteen ja sosiaalisen luonteen välinen jännite.

6. POHDINTA

Tutkimuksessa tarkasteltiin jännitteitä todistajan ja oikeusinstituution välisessä suhteessa todistajuuden prosessissa. Suhteen jännitteitä tarkasteltiin todistajien haastatteluiden kautta. Tutkimuksen tarkoitus oli suhteen jännitteitä analysoimalla käsitellä todistamista suhdenäkökulmasta, ja painottaa suhde-elementtiä ammatillisen viestinnän piirissä. Jänniteparit muodostettiin kontrapunktisen analyysin avulla. Haastatteluista etsittiin alkuteemoja, jotka ryhmiteltiin kattoteemoihin ja jännitepareihin. Jokainen jännitepari sisälsi useita keskenään eri tavalla jännitteisiä alkuteemoja, ja jänniteparien muodostamisella ja nimeämisellä pyrittiin kiteyttämään suhteen jännitteisyyttä.

6.1 Tulosten arviointi

Viestintäsuhteet oikeussalissa ovat merkittävästi erilaisia kuin arkipäiväiset interpersonaaliset suhteet, ja löydettyjen suhteen jännitteiden voi tulkita johtuvan ainakin osittain juuri tästä erityisestä viestintäkulttuurista ja -ympäristöstä. Suhteiden muodollisuus ja asymmetrisyys (Ala-Kortesmaa 2015, 33) sekä institutionaalisuus (Välikoski & Ala-Kortesmaa 2014, 194) näkyivät selvästi suhteen jännitteissä. Oikeussaliviestintä tarkasti kontekstiinsa sidottuna viestintänä (Välikoski 2004, 167–168) ja vakiinnutettuna viestintätilanteena herätti todistajissa tiettyjä ennako-odotuksia ja mielikuvia, jotka kuitenkin välillä olivat ristiriidassa kokemuksen kanssa.

Todistajuuden vieraus ja todistajuuden arkisuus

Todistajuuden vierauden ja todistajuuden arkisuuden jänniteparin voidaan katsoa osin syntyvän suhteen asymmetrisyydestä. Toisaalta salissa vallitsevien suhteiden asymmetrisyys oli sisällytetty jo useimpien todistajien ennako-odotuksiin, mutta suhteen toimiminen ja asymmetrisyyden ilmeneminen saattoi olla itse tilanteessa poikkeavaa todistajien ennako-odotuksiin nähden. Todistajan ja oikeuslaitoksen välisessä suhteessa todistaja tuo vuorovaikutustilanteeseen mukanaan omat ennako-odotuksensa ja käsityksensä soveliaasta oikeussaliviestinnästä. Todistaja on vuorovaikutussuhteessa kuitenkin usein vieraassa tilanteessa, ja joutuu jatkuvasti tarkkailemaan ja arvioimaan vuorovaikutustilanteessa vallitsevia normeja ja mukauttamaan viestintäänsä niiden mukaan. Suhteen säännöt eivät oikeussalissa muodostu toimijoiden välisistä henkilökohtaisista ”sopimuksista” samalla lailla kuin interpersonaalisisissa suhteissa, vaan suhdetta

määritetään sen ulkopuolelta, julkisen instituution toimesta (Gerlander 2003, 71). Instituution ulkopuolelta tuleva todistaja joutuu jatkuvasti olemaan reaktiivisessa tilassa, ja sopeuttamaan viestintäänsä vastaamaan vakiinnutetun viestintätilanteen asettamia normeja samalla kohdaten odotustenvastaisuutta ennako-oletuksiinsa nähden. Voidaan siis nähdä, miten arkisuuden ja vierauden välinen jännite on läsnä todistajan toisaalta kohdatessa tuttuja ja arkipäiväisiä viestintäkäytäntöjä hänen samaan aikaan ollessa ikään kuin ”varpaillaan” jatkuvasti viestintäänsä kontekstiin sopivaksi mukauttaen.

Todistajankuulustelussa vuorovaikutustilanteena kohtaavat todistajan yksilölliset viestintäkäsitykset, hänen ennako-odotuksensa oikeussaliviestinnästä, oikeussaliviestinnän vakiinnutetut normit ja oikeudellisten toimijoiden yksilölliset tavat toimia ja viestiä näiden normien puitteissa. Mielenkiintoista onkin, että oikeussaliviestinnän diskurssi ei sinänsä esiinny täysin ”puhtaana”, vaan sekoittuu oikeudellisten toimijoiden ja oikeussalissa olevien maallikoiden henkilökohtaisiin viestintänäkemyksiin sekä muihin ympärillä vallitseviin kulttuurillisiin diskursseihin. Oikeussaliviestinnän diskurssi on istunnoissa vallitsevana läsnä, mutta se näkyy ja tulee aina erilaisilla osaksi sosiaalista todellisuutta toimijoiden yksilöllisten ominaisuuksien ja kulloisessakin ajassa ja paikassa vallalla olevien kulttuurillisten diskurssien kautta.

Vierauden diskurssi esiintyi useasti todistajien kuvaillessa ennakkokäsityksiään ja tunnelmiaan todistamisesta. Vieraus esiintyi puheessa jännityksen ja tilanteen outouden ja uutuuden kuvailuna erityisesti niillä todistajilla, joilla ei ollut aiempaa kokemusta todistamisesta. Oikeusinstituutio näyttäytyi tämän diskurssin valossa vieraana, jännittävänä ja jopa pelottavana ja uhkaavana. Saattaa olla, että oikeuslaitoksen vähäinen näkyvyys ihmisten arjessa yhdistettynä todistajien kertomusten mukaan saatavilla olevan tiedon suhteelliseen niukkuuteen vahvistaa vierauden diskurssia todistajien ennako-odotuksissa. Oikeuslaitokseen saatetaan myös mielikuvatasolla liittää negatiivisia konnotaatioita, sillä yleensä oikeuslaitoksen kanssa asioidaan hankalien ja ihmisiä henkilökohtaisesti koskettavien asioiden yhteydessä (Dettenwanger 2011, 34). Käsiteltävien asioiden aiheuttamat negatiiviset mielikuvat ja tuntemukset saattavat siis todistajien mielessä määrittää suhtautumista myös itse oikeuslaitokseen instituutiona, ja täten myös vaikuttaa todistajan ja oikeuslaitoksen väliseen suhteeseen.

Todistajien puheessa esiintyi myös velvollisuudentunnon diskurssi, joka tulkittiin kuuluvaksi todistajuuden arkisuuden kattoteemaan ja asettuvan jännitteiseksi vierauden diskurssille. Useissa haastatteluissa velvollisuudentunnon diskurssi esiintyi siten, että vaikka todistaja saattoi kokea

tilanteen vieraana tai epämiellyttävänä, oli oman kansalaisvelvollisuuden suorittaminen kuitenkin monien mielestä tärkeää. Haastateltavat myös keskimäärin kokivat oman roolinsa olennaiseksi prosessin onnistumisen kannalta. Velvollisuudentunnon voidaan katsoa olevan diskurssi, joka tässä kontekstissa ilmenee velvollisuutena toimia julkisen instituution ja tämän myötä koko yhteiskunnan yhteisen hyvän puolesta, vaikka se vaatisi oman ajan uhraamista ja omalta mukavuusalueelta poistumista. Velvollisuudentunnon diskurssin vahvuus saattaa johtua suomalaisten luottamuksesta julkisiin instituutioihin (Ervasti & de Gozinsky 2014, 187). On mielenkiintoista huomata, että velvollisuudentunnon diskurssi esiintyy todistajien puheissa niin vahvana, vaikka samaan aikaan oikeusinstituutio näyttäytyi joissain määrin vieraana ja kasvottomana. Voidaankin pohtia, kuvaako vierauden ja toisaalta velvollisuuden ja luottamuksen jännitteet yleisesti ihmisten suhtautumista julkisiin instituutioihin.

Oikeus ja teatteri

Oikeuden ja teatterin jännitepari oli havaittavissa haastateltavien sanoittaessa luottamustaan tai epäluottamustaan oikeuslaitoksen kyvykkyyteen instituutiona käsitellä asioita oikeudenmukaisesti. Useilla haastateltavilla oli mielikuva ja ennako-odotus todistajankuulustelusta tilanteena, jossa eri osapuolet pyrkisivät todistajaa johdattelemalla, painostamalla tai harhauttamalla muodostamaan omasta näkökulmastaan mahdollisimman edullisen kuvan totuudesta. Itse todistelukokemuksen jälkeen useat haastateltavat olivat kuitenkin sitä mieltä, että asian käsittely oli ollut tasapuolista ja neutraalia. Monet haastateltavat kuvailivat todistelutilanteen olleen yleisesti neutraali ja asiallinen heidän ennako-odotuksiinsa nähden. Onkin mielenkiintoista pohtia, minkä vuoksi niin useilla todistajilla oli vahvoja mielikuvia todistajankuulustelusta totuuden värittämiseen tähtäävänä prosessina, kun todistajat yhdistivät samaan tilanteeseen myös asiallisuuden ja virallisuuden diskursseja, jotka intuitiivisesti vaikuttaisivat olevan ristiriidassa teatterimaisuuden kanssa. Viihteelliset kuvaukset oikeudenkäynneistä dramaattisina näytöksinä ja asianajajien välisenä ”pelinä” saattavat olla yhteydessä näiden mielikuvien syntyyn. Todellinen kokemus todistajankuulustelusta kuvattiinkin huomattavasti näitä mielikuvia arkisempaan, ja virallisuuden ja asiallisuuden diskursseja painotettiin huomattavasti teatterimaisuutta enemmän. Oikeuden ja teatterin jänniteparin esiintyvyyttä todistajien kuvauksissa voidaan ainakin ensikertalaisten osalta selittää osittain todistelukokemuksen koetulla arkisuudella heidän ennako-odotuksiinsa nähden.

Teatterin diskurssi ei esiintynyt voimakkaana oikeudellisten toimijoiden ja oikeusinstituution toiminnan kuvauksessa, vaan näkyi todistajien pohtiessa ylipäätään totuuden häilyvyyttä ja

subjektiivisuutta sekä todistajien kertomusten luotettavuutta. Epäilyt oikeudellisten toimijoiden ammattitaidosta ja luotettavuudesta keskittyivät pikemminkin kykyyn löytää jutun kannalta ratkaisevat asiat todistajien kertomuksista kuin heidän tarkoituksensa totuuteen pyrkimisen ja oman edun tavoittelun välillä. Joidenkin haastateltavien puheessa esiintynyt epäluottamus oikeusinstituutioon kohdistui lähinnä todistajien kykyyn välittää tosiasioita kuin oikeudellisten toimijoiden motiiveihin ja ammattitaitoon. Saattaa olla, että henkilökohtainen kokemus todistelusta toisaalta lisää luottamusta tiettyihin oikeusinstituution ominaisuuksiin (vrt. Ervasti & de Godzinsky 2014, 195), mutta toisaalta henkilökohtainen kokemus saattoi myös osoittaa todistajille oikeudenkäynnin osittaisen riippuvaisuuden inhimillisistä tekijöistä ja tämän myötä lisätä epäluottamusta prosessiin. Teatterin diskurssin ilmeneminen eri lailla todistajien sanoittaessa epäilyksiään mielikuvatasolla ja toisaalta sanoittaessaan itse kokemuksen tuomia ajatuksia tukee osin tätä johtopäätöstä. Omakohtainen kokemus oikeudenkäynnistä näyttäisi muuttavan todistajan käsityksiä oikeuden toiminnasta, ja siten vaikuttavan todistajan hänen eri prosessin osille antamiinsa merkityksiin.

Totuuden subjektiivisuuden pohtiminen kuvastui haastateltavien puheessa heidän pohtiessaan suullisen todistajankuulustelun luotettavuutta. Luotettavuutta pidettiin yleisesti ottaen tärkeänä, ja osan todistajien sanoittamasta epämukavuudesta voidaan tulkita johtuvan huolesta omien muistikuvien ja havaintojen oikeellisuudesta ja luotettavuudesta. Oikeuden ja teatterin välinen jännite oli havaittavissa osan todistajien epäillessä suullisen todistelun luotettavuutta. Todistaja kuvattiin toisaalta oikeusinstituution tietolähteenä, mutta toisaalta todistajan totuus nähtiin subjektiivisempänä ja epäluotettavampana kuin esimerkiksi kirjallisten todisteiden. Näyttäisi siis siltä, että teatterin diskurssin esiintyminen todistajien sanoituksessa liittyisi osittain suullisen käsittelyn mukanaan tuomiin piirteisiin.

Todistajankuulustelun dialoginen luonne saattoi osaltaan vaikuttaa oikeuden ja teatterin välisen jännitteen ilmenemiseen. Oikeudenistunto voidaan nähdä ”taisteluna” totuudesta eri perspektiivien välillä (Linell 1998, 256) ja moniäänisenä areenana, jossa kilpailevat näkemykset kohtaavat (Maryns 2013, 107). Vaikka todistaja on oikeusprosessin osana ikään kuin puolueettomana tietolähteenä, on hän silti osana dialogia, jossa eri osapuolet pyrkivät tuomaan esille oman perspektiivinsä totuudesta. Todistaja on siis kuulustelutilanteessa tavallaan osapuolten välisen kilpailun keskiössä vastatessaan vuorollaan kummankin osapuolen kysymyksiin, ja on osana muodostamassa käsitystä totuudesta todistuksensa välityksellä. Todistajankuulustelu vastakkaisten

näkemyksen kilpailuna saattoi todistajan näkökulmasta johtaa jännitteisyyteen oikeuden ja teatterin välillä.

Teatterin diskurssin ilmeneminen todistajien puheessa ei viittaa suoraan epäluottamukseen tai kritiikkiin oikeuslaitosta kohtaan. Pikemminkin kyseessä on todistajien havainto siitä, että oikeusinstituutio koostuu lopulta yksittäisistä inhimillisistä toimijoista, joiden toimintaan ja päätöksentekoon voivat vaikuttaa myös asiat, jotka ihanteellisesti tulisi jättää pois oikeudellisessa kontekstissa toimiessa. Omien kokemusten, tunteiden ja identiteetin vaikutusta on vaikea täysin kitkeä pois yksilön havainnoista ja rationaalisuuteen pyrkivästä päätöksenteosta. Oikeusinstituutio koostuu lopulta yksilöistä, jotka ovat alttiita inhimillisille virheille, vaikka kaikki toimijat yhdessä pyrkisivätkin mahdollisimman oikeudenmukaiseen ratkaisuun. Voi olla, että osa näistä ajatuksista kirkastui todistajille henkilökohtaisen kokemuksen myötä (ks. Ervasti & de Godzinsky 2014, 195) ja myötävaikutti teatterin diskurssin ilmenemiseen todistajien puheessa.

Oikeudenistuntoa voidaan kuvailla vakiinnutetuksi viestintätilanteeksi. Tämä tarkoittaa ennalta määritettyä vuorovaikutustilanteen etenemisen rakennetta, jolla pyritään painottamaan vuorovaikutuksen kulkua tehtäväkeskeisyyden suuntaan (Linell 1998, 240). Oikeudenistunnossa ihmiset toimivat ennalta määritetyissä rooleissa, ja noudattavat puheessaan tiettyjä sovittuja käytäntöjä ja muodollisuuksia. Vaikka vakiinnutetun vuorovaikutustilanteen tarkoitus on lisätä osapuolten keskittymistä asiapohjaisuuteen, voi tarkasti määritellyt roolit ja ikään kuin käsikirjoituksen mukaan eteneminen näyttäytyä myös teatterina. Saattaa siis olla, että abstraktin oikeuden pyrkimyksen realisoituminen yksilöiden välisenä vuorovaikutuksena tuottaa piirteitä, jotka ihmiset sanoittavat teatterin diskurssin kautta.

Kliinisyys ja inhimillisyys

Kliinisyden ja inhimillisyyden välinen jännitteisyys esiintyi pääasiassa haastateltavien kuvaillessa vuorovaikutustaan yksittäisten oikeudellisten toimijoiden kanssa. Kliinisyys ilmeni haastateltavien kuvaillessa vuorovaikutusta kylmäksi, viralliseksi, vähäeleiseksi tai tylyksi. Inhimillisyys puolestaan ilmeni haastateltavien kuvaillessa kohtelua ystävälliseksi ja kuvailuna "ihmisenä kohtelusta". Asymmetrisissä professionaalisissa vuorovaikutussuhteissa ammattilaiset ovat usein rutinoituneita toimijoita, kun taas maallikoille nämä vuorovaikutussuhteet voivat tuntua vierailta (Välikoski 2004, 45–48). Kliinisyden ja inhimillisyyden välisen jännitteen ilmeneminen todistajan ja oikeusinstituution välisessä suhteessa saattaa johtua juuri tästä seikasta. Arkipäiväiseen

vuorovaikutukseen tottuneet maallikot saattavat pitää sellaisia oikeussaliviestinnän piirteitä kliinisinä tai kylminä, joita ammattilaiset puolestaan pitävät normaaleina oikeussaliin kuuluvina käytäntöinä. Vuorovaikutustilanne oikeussalissa näyttäytyy siis todistajalle todennäköisesti melko erilaisena kuin oikeudellisille toimijoille. Voi myös olla, että uudessa ja vieraassa tilanteessa oleva todistaja on tavallista herkempi kokemaan joitakin käytäntöjä ja vuorovaikutuksen tapoja epäystävällisinä. Toisaalta myös pienet ystävälliset eleet saattavat tuntua todistajasta oikeussalissa ystävällisemmiltä kuin mitä ne tuntuisivat arkipäiväisessä keskustelutilanteessa.

Kliinisuuden ja inhimillisyyden jänniteparin lisäksi suhdetta leimasi haastateltavien puheissa myös virallisuuden diskurssi, joka ei oikeastaan asettunut kylmyydelle tai inhimillisyydelle vastakkaiseksi, vaan esiintyi omana diskurssinaan, jonka sisällä alkuperäinen jännitepari esiintyi. Tällä tarkoitetaan sitä, että sekä kylmyys että inhimillisuus tuottivat merkityksiä virallisuuden diskurssin viitekehyksessä. On mahdollista, että todistajien sanoitukset saamastaan kohtelusta olivat riippuvaisia virallisuuden oletuksesta. Virallisuuden vallitseva diskurssi todennäköisesti vaikutti siihen, miten viestinnällisiä eleitä tulkittiin ja koettiin vuorovaikutustilanteen aikana ja myöhemmin sanoitettiin haastattelutilanteessa.

On mielenkiintoista pohtia, miksi inhimillisyyden ja ystävällisyyden diskurssi asettui osin vastakkaiseksi virallisuuden ja ammattimaisuuden diskurssille. Osa todistajista koki odotustenvastaisuutta kohdatessaan ystävällisiä eleitä oikeussaliviestinnän kontekstissa. Suhde ammattiroolissa olevaan toimijaan näyttää eroavan huomattavasti arkipäivän viestintäsuhteista, mutta on mielenkiintoista pohtia, voiko liiallinen roolista poikkeaminen ja ystävällisyyden osoittaminen jopa haitata suhdetta maallikon näkökulmasta. Oikeussaliviestinnässä virallisuus ja ystävällisyys asettuvat osin vastakkaisiksi diskursseiksi kenties sen takia, että ystävällisyyden koetaan jossain määrin haittaavan pyrkimystä objektiiviseen käsittelyyn. Ystävällisiä eleitä voi olla vaikea kohdentaa tasaisesti eri osapuolille käsittelyn aikana, joten kenties myös maallikot odottavat vuorovaikutustilanteelta tietynlaista kliinisyyttä ja vähäeleisyyttä. Oikeudenistunnon vähäeleisyydellä voi olla merkitystä istunnon symboliarvon sekä arvokkuuden kannalta. Tässä kontekstissa liiallinen inhimillisuus saattaisi näyttäytyä käsiteltävien asioiden vakavuuden aliarvioimisena. Voidaankin pohtia, millaiset poikkeamat oikeussaliviestinnän normeista tekevät tilanteesta viestinnällisesti miellyttävän pitäen silti riittävästi yllä objektiiviseen käsittelyyn tähtäävää muodollisuutta.

Oikeuden systeemiluonne ja oikeuden sosiaalinen luonne

Oikeuden systeemiluonteen ja oikeuden sosiaalisen luonteen välinen jännite ilmeni sanoituksissa, joissa haastateltavat toisaalta erottelivat oikeudenkäynnin omilla säännöillään ja kielellään toimivaksi erilliseksi systeemiksi, ja toisaalta tunnistivat oikeudenkäynnin olevan ihmisten välinen vuorovaikutustilanne. Oikeusinstituutiota voidaan lähestyä viestintäkulttuurin näkökulmasta kahdesta eri perspektiivistä. Toisaalta oikeusinstituutio on oma erillinen järjestelmänsä, jonka piirissä viestintä on valjastettu palvelemaan vahvasti tehtäväkeskeistä tarkoitusta. Viestintä tämän järjestelmän sisällä on voimakkaasti rajoitettua ja säänneltyä, ja käytetty kieli ja viestinnälle asetetut normit erottavat oikeudenkäynnin erilliseksi sosiaalisesti järjestelmäksi. Toisaalta oikeuslaitos on kiinteä ja olennainen osa yhteiskuntaa, ja ympäröivän kulttuurin ja yhteiskunnan piirteet näkyvät väistämättä myös oikeudenkäynnissä. Tietyissä kulttuuripiirissä toimivat yksilöt jossain määrin "puhuvat kulttuuriaan" (Baxter 2011, 155) myös oikeudenkäynnissä. Oikeudenkäynti on siis toisaalta selvästi oma erillinen järjestelmänsä, mutta toisaalta se on myös vahvasti sidoksissa muuhun ympäröivään kulttuuriin (Ala-Kortesmaa 2015, 35).

Voidaan pohtia, kuvaavatko muut löydetyt jänniteparit oikeusinstituution dualistista luonnetta toisaalta kiinteänä yhteiskunnan osana ja toisaalta omilla säännöillään toimivana järjestelmänä. On mahdollista, että todistaja kokee toisaalta olevansa instituution käytössä oleva tietolähde ja toisaalta olevansa osa yksilöiden muodostamaa vuorovaikutustilannetta. Suhteen jännitteiden voidaan osaltaan katsoa johtuvan tästä todistajan kaksijakoisesta roolista.

6.2 Tutkimuksen arviointi

Tutkimuksessa analysoitiin yhteensä 31 teemahaastattelua. Aineisto oli melko laaja verrattuna keskimäärin pro gradu -tutkielmien piirissä käsiteltäviin aineistoihin. Toisaalta haastattelut olivat puolistrukturoituja, ja keskimäärin melko lyhytkestoisia, joten aineisto ei myöskään ollut liian laaja. Haastattelun puolistrukturoitu rakenne johti melko ytimekkäisiin ja täsmällisiin vastauksiin. Aineisto olisi voinut muotoutua erilaiseksi, mikäli haastatteluja olisi ollut vähemmän ja ne olisivat sisältäneet enemmän vapaata kerrontaa.

Laajaa haastatteluainestoa analysoitaessa aineistoa käsiteltiin pääosin yhtenä kokonaisuutena. Tällöin oli tehtävä valintoja sen suhteen, mitä aineistosta oli tämän tutkimuksen puitteissa relevanttia nostaa esiin, ja mitä piti jättää pois. Haastattelut sisälsivät paljon lyhyitä ja yksinkertaisia vastauksia erityisesti täsmällisiin vastauksiin ohjaaviin kysymyksiin. Valmiista aineistosta tutkimukseen päätyi vapaata kerrontaa sisältäviä katkelmia, joissa esiintyi suhteen kuvailua.

Puolistrukturoidun teemahaastattelun avulla saatiin kerättyä todistajien kokemuksia laajalti koko todistamisprosessin keston ajalta samalla pitäen yksittäisten haastattelujen kesto kohtuullisena. Voidaan kuitenkin pohtia, jäikö tällä menetelmällä kerätty aineisto liian pinnalliseksi kontrapunktiselle analyysille (Baxter 2011, 153). Analyysia tehdessä ongelmaksi muodostui haastateltavien vastausten keskittyminen objektiivisesti havaittaviin tosiasioihin ja suhdetta kuvailevien, laajempien vastausten vähäisyys. Itse haastattelukysymykset pyrkivät kartoittamaan todistamiskokemusta mahdollisimman monipuolisesti. Tutkijan oli tehtävä omia tulkintoja sen suhteen, mitkä saaduista vastauksista voitiin katsoa suhdetta kuvaileviksi.

Vaikka aineiston voidaan katsoa täyttävän kontrapunktiseen analyysin soveltuvan tekstin kriteerit, ei kontrapunktisen analyysin soveltaminen kerättyyn aineistoon ollut täysin ongelmaton. Analyysi olisi voinut onnistua helpommin, mikäli haastatteluja olisi ollut vähemmän ja ne olisivat olleet luonteeltaan laajempia ja enemmän todistamisen suhteellottuvuutta painottavia.

Kontrapunktisen analyysin kaikissa vaiheissa tutkijan omalla tulkinnalla on suuri rooli sen suhteen, millaiseksi lopullinen analyysi muodostuu. Analyysin aikana tutkija valitsi tekstistä itse merkityksellisiksi kokemiaan katkelmia, ja myös katkelmien järjestäminen alku- ja kattoteemojen alle perustui tutkijan omiin tulkintoihin. Eri teemoihin sijoittuneita katkelmia ei siis esimerkiksi tarkasteltu määrällisesti, vaan teemojen erilaiset painotukset ovat tutkijan omista valinnoista lähtöisin. Osa teemoista ilmeni aineistossa selvästi muita teemoja useammin, mutta tämän tutkimuksen puitteissa eri teemojen määrällisen esiintyvyyden tarkastelu ei ollut relevanttia.

Relationaalista dialektiikkaa on sovellettu verrattain vähän professionaalisten viestintäsuhteiden tutkimuksessa (Ala-Kortesmaa 2015, 29). Teorian alkuperäinen tarkoitus on ymmärtää interpersonaalisia suhteita ja niiden muutoksia, joten relationaalisen dialektiikan soveltaminen oikeussaliviestinnän ja professionaalisten viestintäsuhteiden kontekstiin vaati tutkijalta runsaasti omia pohdintoja ja tulkintoja. Tutkimukselle oli vaikeaa löytää vertailukohtia aikaisemmasta tutkimuksesta, ja tutkija joutui käyttämään omaa harkintakykyään soveltaessaan teoriaa sille

epätyypillisessä ympäristössä. Tämä seikka antoi mahdollisuuden tarkastella oikeussaliviestintää vaihtoehtoisesta näkökulmasta, mutta herätti myös pohdintoja siitä, onnistuivatko tutkijan tekemät ratkaisut lopulta kuvailemaan oikeussaliviestintää relationaalisen dialektiikan näkökulmasta, vai ajautuiko tutkimusaihe liian kauaksi teorian alkuperäisestä viitekehystä.

Oikeussaliviestintä on sikäli haastava ympäristö relationaalisen dialektiikan soveltamiselle, että vuorovaikutuksen osapuolet toimivat selkeissä institutionaalisissa rooleissa, ja varsinaisesti suhdetta rakentavaa tai ylläpitävää viestintää esiintyy niukalti (Välikoski & Ala-Kortesmaa 2014, 194). Tämän myötä myös suhdetta kuvailevan puheen osuus haastatteluaineistossa oli vähäistä, ja suhteen jännitteiden havaitseminen vaati tutkijalta tarkkaavaisuutta aineiston yksityiskohdille ja uskallusta tehdä omia tulkintoja. Tutkijan subjektiiviset tulkinnat ovat jo lähtökohtaisesti merkittävässä roolissa kontrapunktista analyysia tehdessä (Baxter 2011, 158–161), mutta tässä tutkimuksessa aineiston haastavuuden kyseistä menetelmää sovellettaessa voidaan nähdä entisestään lisänneen tutkijan roolia tutkimuksen tulosten kannalta. Aineiston analyysi perustui tutkijan omiin näkemyksiin ja tulkintoihin, ja voidaan pohtia, kuinka todenmukaisesti nämä tulkinnat kuvasivat todistajan ja oikeusinstituution välistä suhdetta.

Relationaalinen dialektiikka käsittää suhteen jatkuvassa muutostilassa olevana uniikkina prosessina, joka syntyy osapuolten välisessä kielellisessä vuorovaikutuksessa (Baxter & Montgomery 1996, 42–43). Tässä tutkimuksessa lähestymistapa oli kuitenkin melko ristiriitainen tämän relationaalisen dialektiikan perusnäkemysten kanssa. Sen sijaan, että tutkimus olisi käsitellyt jokaisen todistajan uniikkia suhdetta, kuvasivat kaikki haastattelut yhtenä ja yhtenäisenä sanoituksena todistajan ja oikeuslaitoksen välistä suhdetta todistajan näkökulmasta. Toisaalta tämä oli perusteltua suhteen professionaalisen luonteen vuoksi, sillä käsittelemällä kaikki haastattelut yhtenäisenä tekstinä päästiin suhdetta käsittelemään tilanteeseen liittyvien roolien pikemminkin kuin yksittäisten henkilöiden kannalta. Tämä lähestymistapa myös mahdollisti kaikkien haastattelujen hyödyntämisen analyysissa. Toisaalta voidaan kyseenalaistaa, onko relationaalisen dialektiikan soveltaminen perusteltua tutkittaessa institutionaaliseen tilanteeseen sidoksissa olevia rooleja yksittäisten toimijoiden sijaan, ja voidaanko vuorovaikutussuhdetta käsitellä ikään kuin roolien välisenä kulttuurillisena tilana yksittäisten toimijoiden välisen ainutlaatuisen suhteen sijaan.

Tutkimuksen tavoitteena oli lisätä ymmärrystä todistamisen prosessin suhdeulottuvuudesta. Suhdetta tarkastelemalla pyrittiin löytämään näkökulmia, jotka saattavat jäädä vähäiselle huomiolle tehtäväkeskeisen tarkastelun myötä. Suhteen osapuolista tässä tutkimuksessa keskityttiin todistajien

näkökulmaan, joten tutkimus keskittyy ainoastaan todistajien suhteelle antamiin merkityksiin. Kokonaisvaltainen tarkastelu edellyttäisi myös eri rooleissa esiintyvien oikeudellisten toimijoiden näkökulmaa suhteeseen. Todistajien tarkastelua erillään voidaan kuitenkin pitää perusteltuna heidän muuhun oikeusinstituutioon nähden ulkopuolisen roolinsa vuoksi.

Tutkimuksessa pyrittiin lähestymään oikeusinstituution ja todistajan välistä professionaalista viestintäsuhdetta suhdenäkökulmaa painottaen. Suhde-elementti vaikuttaa viestinnän onnistumiseen myös tehtäväkeskeisessä viestinnässä (Gerlander & Isotalus 2010, 7–8). Tämä tutkimus pyrki osaltaan selvittämään, mitä suhteeseen keskittymällä voidaan saada selville vuorovaikutuksesta oikeussalissa. Relationaalista dialektiikkaa hyödynnettiin teorialle tavanomaisesta poikkeavassa ympäristössä, joten tutkimus toimi myös ikään kuin kokeiluna yhdistää vahvasti suhdekeskeinen lähestymistapa professionaalisen viestinnän tutkimukseen.

6.3 Jatkotutkimus

Todistajien puheessa esiintynyttä ja vierauden diskurssille vastakkaiseksi asettunutta velvollisuudentunnon diskurssia voisi tarkastella myös muiden kansalaisilta toimia vaativien julkisten instituutioiden yhteydessä. Tarkastelun kohteeksi voisi ottaa esimerkiksi sen, miten koettu luottamus tarkasteltavana olevaan instituution vaikuttaa velvollisuudentunnon ja vierauden diskurssien ilmenemiseen. Velvollisuudentunnon diskurssia olisi myös mielenkiintoista tarkastella kulttuureissa, joissa luottamus julkisiin instituutioihin ei ole yhtä vahva kuin Suomessa.

Kliinisuuden ja inhimillisyyden jänniteparin lisäksi todistajien puheessa esiintyi virallisuuden diskurssi. Jatkotutkimuksessa voisi keskittyä esimerkiksi siihen, miten virallisuuden diskurssi rakentaa suhdetta oikeussaliviestinnän lisäksi muussa institutionaalisessa vuorovaikutuksessa. Virallisuuden diskurssi vaikutti myös siihen, miten ystävällisyys ja epäystävällisyys ilmenivät. Olisikin mielenkiintoista tarkastella, miten esimerkiksi ystävällisyyden ja epäystävällisyyden diskurssit ilmenisivät muissa virallisuuden diskurssin leimaavissa viestintätilanteissa, ja miten ne eroaisivat interpersonaalisisuhteissa ilmenevistä ystävällisyyden ja epäystävällisyyden diskursseista.

Tutkimuksessa todistajan ja oikeusinstituution suhdetta tarkasteltiin todistajan näkökulmasta. Jatkotutkimuksessa voisi tarkastella myös muiden toimijoiden suhteelle antamia merkityksiä, ja tämän myötä pyrkiä saavuttamaan kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä todistajankuulustelun

suhdeulottuvuudesta. Olisi mielenkiintoista tarkastella, miten suhteen jännitteet oikeudellisten toimijoiden kuvailuissa eroaisivat todistajien kuvailuista, ja olisiko samankaltaisia jännitepareja löydettävissä myös oikeudellisten toimijoiden sanoittaessa suhdetta.

7 KIRJALLISUUS

Ala-Kortesmaa S. 2015. Professional listening in the legal context. Tampere University Press.

Ala-Kortesmaa S. & Isotalus P. 2015. Relational tensions and professionally optimal listening in the legal communication context: Finnish judges' perceptions of their own listening. *Studies in Communication Sciences* 15, 133–142.

Baxter, L. A. 2011. *Voicing Relationships : A Dialogic Perspective*. Los Angeles: SAGE.

Baxter, L. A & Montgomery B. M. 1996. *Relating: Dialogues & Dialectics*. New York: The Guilford press.

Bhatia, V., Christoph, H., Miller, L. & Wagner, A. 2012. *Transparency, power and control: Perspectives on legal communication*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.

Bygglin, E., Iivonen, E., Kangas, K., Kumpula, P., Jaakkola, J., Lehto, J., Lehto-Kinnunen H., Passila, K., Puha, T., Puro, K., Rajala, R., Roiha-Sjöblom M., Salo-Pankakoski H., Vikiö, L.M & Voutilainen, M. 2008. *Todistelu prosessin johdon kannalta*. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008.

Chaemsaithong, K. 2012. Performing self on the witness stand: Stance and relational work in expert witness testimony. *Discourse & Society* 23, 465–486.

Dettenwanger, S. 2011. Witnesses on trial: Address and referring terms in US cases. Teoksessa Bhatia, V. Cheng, L. & Wagner, A. (toim.) *Exploring courtroom discourse: The language of power and control*. Farnham: Routledge 29–46

Drew, P. 1992. Contested evidence in courtroom cross-examination: the case of a trial for rape. Teoksessa Drew, P. & Heritage, J. (toim.) *Talk at work: Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press 470–521.

Drew P. & Heritage, J. 1992. Analyzing talk at work: an introduction. Teoksessa Drew, P. & Heritage, J. (toim.) *Talk at work: Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press 3–66.

Ervasti, K. & de Godzinsky V. 2014. Koettu oikeudenmukaisuus tuomioistuimissa. *Lakimies* 2014/2, 175–195.

Eskola & Suoranta, 2008. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Gerlander, M. 2003. Jännitteet lääkärin ja potilaan välisessä viestintäsuhteessa. Jyväskylä University Printing House: Jyväskylä.

Gerlander, M. & Isotalus, P. 2010. Professionaalisten viestintäsuhteiden ääriviivoja. *Puhe ja kieli* 30, 3–19.

Gnisci, A. & Bakerman, R. 2007. Sequential accommodation of turn taking and turn length: A study of courtroom interaction. *Journal of Language and Social Psychology* 26, 234–259.

Hirsjärvi, S. & Hurme H. 2008. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus Helsinki University Press: Helsinki.

Linell, P. 1998. *Approaching dialogue : Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives.* John Benjamins Publishing Co: Amsterdam.

Littlejohn S. & Foss, K. 2011. *Theories of human communication.* Waveland Press: Illinois.

Maryns, K. 2015. ”Theatrics” in the courtroom: The intertextual construction of legal cases. Teoksessa: Heffer, C., Rock, F. & Conley, J. (toim.) *Legal-lay communication: Textual travels in the law.* Oxford: Oxford University Press 107–125.

Oikeudenkäymiskaari (OK) 27.10.2016/883

Välikoski, T. R. 2000. *Todistajana oikeudenkäynnissä: Selvitys rikosoikeudenkäynnin viestinnällisestä luonteesta todistajan näkökulmasta.* Tampereen yliopisto: Puheopin laitos.

Välikoski, T. R. 2004. *The criminal trial as a speech communication situation.* Tampere University Press.

Välikoski, T. R & Ala-Kortesmaa, S. 2014. *Suullisuuden periaate vuorovaikutuksen näkökulmasta.* *Oikeus* 43: 192–201.

<http://www.oikeus.fi/tuomioistuimet/karajaoikeudet/fi/index/rikosasiat/paakasittely.html> Julkaistu 4.2.2014

http://www3.siba.fi/muste2/kontrapunktin_alkeet Viitattu 10/2016

LIITE 1

TEEMAHAASTATTELURUNKO

TAUSTATIEDOT

Käräjäoikeus, aika, paikka,
haastattelun kesto.

- Sukupuoli
- Ikä
- Koulutus
- Ammatti
- Aiempi kokemus todistamisesta
- Kenen todistajana kutsuttu paikalle?
- Onko kyseessä rikos- vai riitajuttu?
- Onko kyseessä hovioikeuden vai käräjäoikeuden istunto?

VALMISTAUTUMINEN TODISTELUUN

- Milloin ja miten aloitit valmistautumisen todisteluun?
- Miten ja mitä sait tietää todistelun periaatteista ennen istuntoa?
- Miten ja mistä sait tukea valmistautumiseen?
- Miten sait tietää todisteluun liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista?
- Miltä todistajan tehtävä/rooli kokonaisuudessaan vaikutti etukäteen? (HO: verrattuna aiempaan todistamiskokemukseen?)

TODISTAJAN KOKEMUS ISTUNNOSTA

- Miten sinut otettiin vastaan saapuessasi oikeustalolle? (Miten ohjattiin, neuvottiin, kohdeltiin osana systeemiä vai yksilönä?)
- Kuvaile vapaasti tilannetta ja tuntemuksiasi ennen saliin menoa.
- Miten sinut otettiin vastaan mennessäsi saliin? (Tervehtiminen, esittäytyminen, todistajan tehtävän selventäminen, muodollisuudet jne.)
- Miten oikeudelliset toimijat (tuomari, sjä, avustaja/t) huomioivat läsnäolosi salissa? (Verbaali viestintä: puhutteleminen ja sanasto. Nonverbaali viestintä: katsekontakti, kohtelu yksilönä ja henkilönä, kuuntelemisen ja kiinnostuksen osoittaminen eri tavoin jne.)
- Kuvaile vapaasti todistelun eteneminen omasta näkökulmastasi.
- Miten hyvin sait vastata kysymyksiin haluamallasi tavalla? (Vapaa kerronta, ei keskeytyksiä, aikaa vastata kysymyksiin jne.)
- Millaisia kysymykset olivat? (Niiden oleellisuus, tarkkuus, yksitulkintaisuus jne.)
- Millaiset kysymykset koit helpoiksi? Miksi?
- Millaiset kysymykset koit vaikeiksi? Miksi?
- Miten kysyjän rooli (tuomari, sjä, avustaja/t jne.) vaikutti tilanteessa kysytyihin kysymyksiin?
- Mitä oman näkökulmasi kannalta oleellista olisi vielä voinut kysyä?
- Miten sinut huomioitiin todistelun päättyessä? (Kiitettiin mukanaolosta, kerrottiin ansionmenetyksestä jne.)

TODISTAJUUS KOKEMUKSENA

- Kuinka kauan todistamiskokemus kesti ajallisesti?
- Miten tärkeäksi koit oman roolisi oikeusprosessin kannalta? Miksi?
- Miten koit roolisi ulkopuolisena todistajana toteutuneen? (Turvallisuus, kokemus ulkopuolisuudesta asiaan jne.)
- Millä tavalla itse kokemus poikkesi ennakkokäsityksestäsi? (HO: miten aiempi kokemus todistajana vaikutti tämän kertaiseen todistamiskokemukseen?)
- Millainen kokemus oli kokonaisuudessaan todistajan näkökulmasta katsottuna?